

Türkiye’de Faaliyet Gösteren Başarılı Şirketlerin Çevresel Sürdürülebilirlik Yaklaşımlarına Dair Bir Araştırma

Esra Dil, Zeynep Talaş

Öz: Bu çalışmanın amacı, Türkiye’de başarılı 100 şirket içerisinde sürdürülebilirlik raporu hazırlayan işletmelerin, çevresel sürdürülebilirliğe bakış açılarını ortaya koymaktır. Zira işletmelerin çevresel etiği ne kadar içselleştirdikleri, raporlama biçimleri ortaya konularak çözümlenebilir. Bu bağlamda araştırmaya konu edilen 19 işletmenin, GRI standart ölçütlerinde hazırlanmış sürdürülebilirlik raporları veya faaliyet raporları, çevresel sürdürülebilirlik uyum etkinlikleri ve çevresel sürdürülebilirlik farkındalıkları açısından içerik analizine tabi tutulmuştur. Analiz sonucunda işletmelerin çevresel tutumlarını raporlamada, raporlama türünden sunacakları veriye kadar birbirlerinden tamamen farklı olan yaklaşımlarla karşılaşmıştır. Raporlamadaki verilerin içerik zenginliği bakımından farklılığının, standardizasyonu sağlama yaptırımındaki eksiklikle doğrudan ilişkili olduğu düşünülmektedir. “Türkiye’deki başarılı 19 işletmenin çevresel sürdürülebilirliğe yaklaşımı”, çevresel tutumlarını raporlamalarından hareketle değerlendirildiğinde; işletmelerin şeffaf olmak istemediği, çevresel temalara hiç değinmediği ya da bu temalarda net olmayan açıklamalar beyan ettiği görülmüştür. GRI standardının bir yaptırım gücü olmasa dahi işletmeleri daha şeffaf bilgi paylaşımı konusunda standardize etmesi ve hesapverebilirliği artırması nedeniyle, sosyal sorumlu davranışlara yönelttiği düşünülmektedir. Yine işletmelerin “sürdürülebilirlik raporlarının kriterler bazında işletmeler arasında farklılaşma” sebebinin, tamamen çevresel raporlamanın gönüllülük esasına dayanmasıyla ilişkili olduğu sonucuna varılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Çevresel sürdürülebilirlik, GRI İndeksi, Türkiye’de başarılı işletmeler listesi, nitel analiz.

Environmental Sustainability Approaches of Successful Companies in Turkey

Abstract: This study aims to reveal the perspectives of enterprises that prepare sustainability reports among the top 100 companies in Turkey have on environmental sustainability. The extent to which businesses internalize environmental ethics can be analyzed by revealing their reporting styles. In this context, this study subjects 19 top-100 enterprises’ sustainability or activity reports prepared following the Global Reporting Initiative (GRI) Standard criteria to content analyses regarding their environmental sustainability compliance activities and environmental

@ Dr. Öğr. Üyesi., Sakarya Üniversitesi, esradil@sakarya.edu.tr

ID 0000-0002-8593-5387

@ Yüksek Lisans Öğrencisi, Sakarya Üniversitesi, zeynep.talas1@ogr.sakarya.edu.tr

ID 0000-0003-1440-3153

Dil, E., Talaş, Z. (2021). Türkiye’de Faaliyet Gösteren Başarılı Şirketlerin Çevresel Sürdürülebilirlik Yaklaşımlarına Dair Bir Araştırma. İş Ahlakı Dergisi, 14 (2), ss. 201- 241

Research Paper

© İGİAD
DOI: 10.12711/tjbe.2021.14.2.2714
İş Ahlakı Dergisi, 2021
isahlakidergisi.com

Başvuru : 04.05.2021
Revizyon : 08.07.2021
Kabul : 09.09.2021
Basım : 11.2021

sustainability awareness. As a result of the research, completely different approaches were encountered in how enterprises report their environmental attitudes of the enterprises based on their reported data. We consider the difference in the richness of the reported datasets to be directly related to the lack of sanctions ensuring standardization. When evaluating these companies approaches based on how they report on their environmental attitudes, enterprises have been revealed to vaguely explain or not mention at all the environmental themes about which they don't want to be transparent. Although the GRI standard has no enforcement power, we believe it guides businesses toward socially responsible behaviors as it standardizes information sharing more transparently and increases accountability. In conclusion, the differences in criteria-based sustainability reports among enterprises is related to the voluntary basis of environmental reporting.

Keywords: Environmental sustainability, GRI index, top enterprises in Turkey, qualitative analysis.

Giriş

Şirketler; gürültü kirliliği, su kirliliği, hava emisyonu, toprağın kirlenmesi, ulaşım ile ilişkili çevresel problemler ve imalat atıklarının yok edilmesi gibi çevreyi kirletici birçok faaliyetten sorumludur (European Commission, 2001, s. 11; Karacan, 2002, s. 5). Doğa üzerinde doğrudan veya dolaylı etkisi olan işletmeleri, Türkiye bağlamında inceleyen bu çalışma işletmelerin bu konudaki farkındalıklarını değerlendirmektedir. Bu bağlamda Türkiye’de ilk 100’e giren büyük ve başarılı 19 işletmenin çevresel sürdürülebilirlik raporlarından hareketle çevresel farkındalıkları konusu incelenmektedir.

Çevresel, sosyal ve ekonomik olmak üzere çeşitli katmanları olan sürdürülebilirlik kavramı; kaynaklar, devletler, şirketler, kamuoyu, çalışanlar gibi analiz birimleri ile farklı düzeylerde ele alınabilecek derinliğe sahiptir. Bu nedenle alanyazında yoğun bir ilgi ile karşılanmaktadır. Bu çalışma kapsamında ise Türkiye bağlamında ülke ekonomisine etkisi yüksek olan büyük işletmeler ele alınarak, çevresel sorunlara karşı duyarlılığın durumu hakkında genel bir çözümleme yapılmaktadır.

Bu çalışmada, Türkiye’de başarılı 100 şirket sıralamasını yapan Fortune, Capital, ISO kaynaklarında ortak olduğu tespit edilen 25 işletmeden sürdürülebilirlik raporu hazırlayan 19’u üzerinden çevresel sürdürülebilirlik konusu ele alınmaktadır. Bu işletmeler, GRI standart (Global Reporting Initiative- bundan sonra GRI olarak anılacak) ölçütlerinde hazırlanmış sürdürülebilirlik raporları, çevresel sürdürülebilirlik uyum etkinlikleri ve çevresel sürdürülebilirlik farkındalıkları açısından içerik analizine tabi tutulmaktadır.

Çalışmanın katkısı, Türkiye’de etkili olan işletmeler açısından çevresel sürdürülebilirlik uygulamalarını serimleyerek, bu önemli konunun sektörlerin öncüleri tarafından nasıl algılandığını ortaya koymaktır. Böylece ana aktörlerin davranışları üzerinden Türkiye’deki başarılı işletmeler bağlamında çevresel konulara ilişkin

duyarlılığa dair bir çıkarsama yaparak alanyazına katkı sunmak beklenmektedir. Zira gerek çevre konusundaki etik davranışlar gerek kurumsal sosyal sorumluluk uygulamaları, bu farkındalığın bir tezahürü olarak okunabilir.

Çalışma kapsamında, önce çevresel sürdürülebilirlik ve standartların oluşumu konusunda kısa bilgi verilirken, ardından işletmelerin çevresel yaklaşımlarına dair eleştirel alanyazın değerlendirilmektedir. Nitekim çevresel sürdürülebilirlik konusu her ne kadar popüler bir konu olsa da mevzu işletmelerin çevresel tutumları olduğunda, gelecek nesillere aktaracağımız doğal kaynakların kullanımında literatürde görüş ayrılığı söz konusudur. Böylece değerlendirme sonrasında, araştırmaya konu edilen işletmelerin çevresel sürdürülebilirlik raporları, içerikleri bakımından analiz ederken hem bu konudaki belli başlı görüşleri sunmuş hem de şeffaflığın önemli adımlarından çevresel raporların güvenilirliğini değerlendirmiş olacağız.

Çevresel Sürdürülebilirlik ve Standartlar

Çevresel sürdürülebilirlik; firmaların emisyon, kirlilik ve atık yoluyla çevreye verdikleri zararları minimize etmeyi amaçlayan çevre dostu uygulamalarla, eylemlere, politikalara ve girişimlere atıfta bulunurken, çevresel sürdürülebilirliğe uyum (ESO) ise çevresel kaygıları işletmenin stratejisine dahil etmeyi amaçlayan genel proaktif stratejik bir duruşu kapsar (Roxas ve Coetzer, 2012; Swaim ve diğerleri, 2014). Takigawa ve diğerlerinin belirttiği üzere sürdürülebilirlik, gelecek için çeşitli vizyonlar ve fikirler sağlamaktadır (2015). Küresel, toplumsal ve insani sistemler arasındaki karmaşık, dinamik etkileşimleri, disiplinlerarası bağlantılar yoluyla keşfetmek sürdürülebilirliğe giden yolda yardımcı olacaktır.

Sürdürülebilirlik raporları, dünyanın her köşesinden çeşitli sektörlerde faaliyette bulunan farklı büyüklükteki işletmeler ve kuruluşlar tarafından yayınlanmaktadır. Küresel Raporlama Girişimi dünyada ekonomik, sosyal ve çevresel sürdürülebilirlik konusunda standartları koyan ve değerlendiren bir platformdur (GRI, 2020). Bu standartlar, sürdürülebilirlik raporlaması için ilk ve en yaygın kabul gören küresel standartlardır.

GRI'nın 1997'deki başlangıcından bu yana standartları, pek çok kuruluş tarafından benimsenen bir ölçüt olmuştur. İşletmelerin ve hükümetlerin iklim değişikliği, insan hakları, yönetim ve sosyal refah gibi kritik sürdürülebilirlik konularına etkilerini anlaması hususunda farkındalık yaratır. GRI'nın son dönemde paylaştığı verilere göre, dünyanın en büyük 250 şirketinin %9'u sürdürülebilirlik performansları hakkında GRI'ya rapor sunmaktadır (2019). GRI standartları; raporlama ile bü-

yük ve küçük, kamu ve özel sektör şirketlerini destekler, çevreyi korur ve toplumu iyileştirirken, aynı zamanda yönetim ve paydaş ilişkilerini geliştirmeyi ve itibarlarını artırarak ekonomik anlamda gelişimi hedefler (GRI, 2017; GRI, 2019). GRI'nın Sürdürülebilirlik Yayınlama Veritabanı, GRI tarafından kabul edilen ölçütlere uygun tüm sürdürülebilirlik raporlarını içerir. Sürdürülebilirliğin raporlamasına rehberlik eden yapılar şu şekilde sıralanabilir (GRI, 2020):

- GRI Sürdürülebilirlik Raporlama Standartları
- Ekonomik İşbirliği ve Kalkınma Teşkilatının Çok Uluslu Şirketler için OECD Kılavuz İlkeleri
- Birleşmiş Milletler Küresel İlkeler Sözleşmesi İlerleme Bildirimi
- Uluslararası Standardizasyon Örgütünün ISO 26000, Sosyal Sorumluluk için Uluslararası Standardı

Bu çalışma, *sürdürülebilirlik* kavramı bağlamında GRI standartlarının sosyal ve ekonomik olan kısmına değil çevresel olan kısmına odaklanmaktadır. Bu bağlamda GRI standartlarının çevresel sürdürülebilirlik boyutunda; malzemeler, enerji, su, biyoçeşitlilik, atık, emisyon yönetimi ve çevresel uyum, tedarikçi çevresel değerlendirmesi ölçütleri esas alınmaktadır.

Araştırmanın Arka Planı ve Gerekeşi

23 Eylül 2019'da ABD'nin New York şehrinde Birleşmiş Milletler 74. Genel Kurulu, İklim Zirvesi'ne ev sahipliği yaptı (İklimhaber, e.t:3.3.2021). Genç aktivist Greta Thunberg, dünya gündeminin en sıcak ve sorunlu konuları olan çevre, ekoloji ve iklim değişikliğine ilişkin çarpıcı konuşması ile büyük bir etki uyandırdı (United Nations News, e.t:3.3.2021). Ancak dünya gündemini Covid-19 salgını Mart 2020 itibarıyla hızlı şekilde değiştirmiş, iklim krizi ve çevre sorunları konusunda oluşan sıcak gündemi de ikinci plana itmiştir. Birleşmiş Milletler İklim Değişikliği Çerçeve Sözleşmesi içinde imzalanan Kyoto Protokolü, küresel ısınma ve iklim değişikliği konusunda mücadeleyi sağlamaya yönelik uluslararası tek çerçevedir. Protokolün ikinci taahhüt dönemi 2013-2020 yılları olarak belirlenmiştir (Dışişleri Bakanlığı, e.t:3.3.2021). Pandeminin getirdiği sınırlamaların etkisi ile karbon emisyonunda bir düşüş gerçekleşti ise de normalleşme süreci ile birlikte yeniden ciddi bir artış söz konusu olmuştur (Kaya, e.t:3.3.2021).

Salgının etkilerinin azalmasından sonra öncelikli sorunun, yaşanan iklim krizi olduğunu söylemek, bu gelişmeler ışığında yerinde olacaktır. Zira Milenyum Eko-

sistem Değerlendirmesi’ne (Millennium Ecosystem Assessment, 2005) göre, doğa dünyanın ekolojik hizmetlerinin üçte ikisini sağlamakta ancak temiz hava ve su gibi tabii kaynaklar bozulduğu veya tüketildiği için sürdürülemez hâle gelmiştir. Öte yandan son dönemde ciddi boyutlara ulaşan, büyük oranda endüstriyel atıkların sebep olduğu müsilaj sorunu, Türkiye açısından bu duruma örnek verilecek kritik ve en güncel çevresel krizlerden yalnızca biridir. Türkiye’de müsilaj ilk defa 2007 sonbaharının ortalarında Marmara Denizi’nin kuzeydoğu kesiminde gözlenmiştir. O dönemde İzmit Körfezi’nden Çanakkale Boğazı’na kadar uzanabilirken; yoğun sanayi faaliyetinden etkilenen ve zayıf bir sirkülasyona sahip olan İzmit Körfezi’nde daha ciddi düzeylerde daha uzun süre devam etmiştir (UNESCO, 2008, s. 1). Mart 2021’de Türkiye’de tekrar ortaya çıkan müsilajın, potansiyel olarak deniz canlılarında yüksek ölüm riskini getirdiği belirtilirken; küresel ısınmanın Çanakkale Boğazı üzerindeki ana etkilerinden biri olup olmadığı hâlen araştırılmaktadır (Özalp, 2021, s. 59). Bunlar gibi pek çok acil çözüm gerektiren çevresel konuların, dünyada ve Türkiye’de nasıl ele alındığı bu araştırmayı mümkün kılan motivasyon olmuştur. Bu nedenle, Türkiye bağlamında herhangi bir sektöre veya işletmeye odaklanmak yerine, Türkiye ekonomisinde güçlü olan aktörlerden en büyük firmaları inceleyerek, çevresel yaklaşımlarındaki şeffaflıkları, yayımladıkları raporlar bazında çözümlenmek istenmiştir.

Dünya ve Türkiye Bağlamında Çevresel Sürdürülebilirlik Olgusu

Genel olarak alanyazın incelendiğinde, çevresel sürdürülebilirlik konusunun iki farklı yaklaşım ekseninde ele alındığı söylenebilir. Bunlardan ilki, çevresel sorumluluklarını gönüllü olarak üstlenen kurum ve işletmelere ait perspektiftir. Burada işletmeler, tüm paydaşların kazanacağı bir dünya tasarlamak için gönüllü olarak çevresel sorumluluklarını yerine getiren aktörlerdir (Gibbs, 2000; Mol ve Spaargaren, 2000). İkinci yaklaşım ise örgütlerin çevresel sürdürülebilirlik ile ilgili sorumluluklarını devlet veya uluslararası örgütlerin yaptırımları sonucunda hayata geçirdiğini dile getirmektedir (Gould ve diğerleri, 2004; Konak, 2009; Schnaiberg, 2002). Bu noktada, tarafların çıkarlarının çatıştığı bir durum söz konusudur ve bu meseleyi etik bağlamında değerlendirmeyi gerekli kılmaktadır. *Çevresel etik*, Curi’ye göre etikten farklı olarak yalnızca insanlararası ilişkileri değil doğa ve henüz var olmayan gelecek nesilleri de kapsamına almaktadır (2015, s. 83-84). Böylece çevresel etik, insanların kendilerini evrenin merkezine koyarak keyfi davranmalarını eleştirmekte “evrenin efendileri” olmanın aksine tüm evrenin menfaatini ve haklarını düşünüp saygı duymaları (Curi,2015:83-84) gerektiğini öğütlemektedir. Do-

layısıyla çevresel etik, imaj oluşturma kaygısından uzak; samimi, nesnel ve tutarlı olmalıdır. Çevre etiği, çevreye duyarlı ahlaki sorumluluklar ve doğru eylem gerçekleştirmeye taşıyan faaliyetlerle ekonomi de dâhil her alanda benimsenmelidir (Curi, 2015, s. 88-89).

İşletmelerin varlıklarını sürdürebilmesinin, yalnızca ekonomik amaçlarını gerçekleştirerek değil, faaliyette buldukları bağlamın ve dünyanın sosyal ve çevresel amaçlarına da hizmet etmeleri ile mümkün olabileceğini henüz 1991 yılında dile getiren Carroll, işletmelerin sosyal sorumluluklarını ekonomik, yasal, etik ve hayır-severlik sorumlulukları olarak sınıflandırmıştır (Carroll, 1991). Geçtiğimiz 30 yıllık süreç içerisinde bugün artık işletmeler, çevresel, sosyal ve ekonomik sürdürülebilirliklerini bu sorumlulukları ekseninde yerine getirmeye çalışmaktadır. Bu bağlamda çevreye ilişkin sorumlulukları yerine getirmek, kurumsal sosyal sorumlu işletmelerin, etik davranışlarından biri olarak belirlemektedir. Çevreye ilişkin sorumluluklarda etiğin çevresel boyutu daha keskin sınırlarda insanın doğaya etkisini ve yaklaşımını eleştirmektedir.

Şirket tarihinin kökeninde rolü büyük olan yöneticilerden Milton Friedman'a göre, işletmeler, merkeze paydaşlarının menfaatlerini oturtarak sosyal sorumluluk davranışlarını yürütürler (Bakan, 2007). Bu anlamda işletmeler, dezavantajına sonuçlanacak raporlamada şeffaflıktan uzak yaklaşım sergileyebilmektedir. Coşkun'un ve Ülgen'in de belirttiği üzere, bu gibi durumlarda örgütün çevreye verdiği zararların kamuoyundan yahut resmi otoritelerden gizlenmesi gibi sosyal normlara aykırı ancak örgütün menfaatine olan bu tür ahlaki olmayan davranışlar örgütte sık görülebilmektedir (2017, s. 179).

Friedman, şirketlerin sosyal sorumluluk görevine yalnızca hissedarlarının servetlerini maksimize etmeyi atfeden yöneticilerin hatalı davranmadığı ve sosyal sorumluluk faaliyetlerinin de ancak şirketin öz-çıkartına hizmet etmesi hâlinde hoş görülebileceği kanısındadır (Bakan, 2007). Bu nedenle, işletmelerin etik davranışlarını değerlendirmenin zemini olarak sürdürülebilirlik konusundaki eylemlerini inceleme gerekliliği bu çalışmayı mümkün kılmıştır. Çevre ve sürdürülebilirliğine ilişkin literatürdeki belli başlı çalışmalardan bahsetmek, çevresel sürdürülebilirlikte işletmelerin yaklaşımlarına dair görüşleri konumlandırabilme açısından değerli olacaktır. Takigawa ve diğerlerine göre, insan eylemleriyle; üretme, dağıtma, bölüş-türme ve tüm bunları yıkma yetisine sahip bir canlıdır (2015, s. 91). İnsan eliyle kurulan medeniyetler ilerlerken, kentleşme, sanayileşme ve nüfusun artması bir takım sorunları beraberinde getirmiştir. Sorunlar, düşünce sisteminde değişim ve dinamik bir sistem yaklaşımı ile zaman içinde dengelenmeye çalışılmalıdır.

1990'larla birlikte, çevresel hareketlerin ve iklim değişikliğinin taleplerini ve endişelerini kabul eden birçok küresel şirket yeşil ürünler ve sürdürülebilir operasyonlar yapma konusunda stratejilerini değiştirmiştir (Bergquist, 2017, s. 1). Benzer şekilde Shastri, ABD'li girişimcilerin oluşturduğu TIE (The IndUS Entrepreneurs) topluluk üyelerinin, sosyal girişimcilik alanındaki temel deneyimlerine ilişkin akademik eserlerini ve uygulama örneklerini bir araya getirerek derlediği eserinde çevresel sürdürülebilirliği ele almıştır (2010). Buna göre, ABD'de ulusal ölçekte eyaletler ve yerel hükümetler üretim sonucunda açığa çıkan katı atığı azaltmak için zorunlu geri dönüşüm programları geliştirmesinden bahsetmiştir. Bu programlar, teknik ve mali açıdan başarılı geri dönüşüm iş modelleri ile desteklenmiştir. Böylece paydaşlara yönelik hizmetleri etkin bir şekilde değiştirip, onların farkındalıklarını artırma ihtiyacı tetiklenmiştir (Shastri, 2010, s. 103).

1990'lı yıllarda Nike, Royal Dutch Shell, The Gap, Unocal ve Rio Tinto gibi büyük şirketlerin insan hakları, emek ve çevre suistimallerinin ifşalarıyla birlikte itibarlarını düzeltme istekleri ve yenilenecek hükümet düzenlemeleri olasılığından kendilerini kurtarma kaygıları, diğer şirketleri de bu alanlarda savunmaya zorlamıştır (Enoch, 2009, s. 41).

Çevresel sürdürülebilirlik konusu, yukarıda bahsi geçen tür uygulamaların beraberinde getireceği çıkar çatışmaları ekseninde ele alınabilir. Zira çevreyi korumak için yapılan her tür uygulama bir yandan işletmeye yeni rekabet alanları açmakta ve yeni fırsat alanları sağlamaktadır. Bunun farkına varan işletmeler için çevresel konulara ilişkin firma davranışlarında geliştirilen hassasiyet etik bir tercih midir yoksa yeni bir rekabet oyunu mudur, sorusu bu noktada önem arz etmektedir. İşletmelerin, iş hayatında çevresel sürdürülebilirlik uygulamalarını kendi çıkarları doğrultusunda şekillendirdiğini gösteren eleştirel bir literatürden söz edilebilir. Buna göre Hedstrom, büyüme ile kaynak kullanımının değer zincirinin tamamı boyunca ayrıştırılması gerektiğini belirtmiştir (2018, s. 30). Zira sürdürülebilirliğin ve döngüsel ekonominin temel dayanağını bu oluşturur. Ancak Portney, firmaların kârlarını en üst düzeye çıkarmak amacıyla bu çabaya giriştiğini iddia etmektedir (2015, s. 118). Diğer bir ifade ile firmaların çevresel sürdürülebilirlik faaliyetlerini ciddi bulmamaktadır. Yazara göre sürdürülebilirlik kavramı için ülkelerin, işletmelerin, şehirlerin ve insanların uygulamaları da dâhil olmak üzere tüm tutumlarına ilişkin genel bakış edinilmelidir.

Dauvergne ve Lister büyük çok uluslu şirketleri konu edindikleri çalışmalarında, Walmart, Nestlé, Nike, McDonald's, Coca-Cola ve benzeri büyük şirketlerin kurumsal faaliyetlerinde daha sürdürülebilir olabilmeleri için önemli değişiklikler

yaptıklarını tespit etmiştir (2013, s. 148). Ancak yazar küresel ekonomide daha çok büyümenin ve kontrolleri arttırmanın, bu değişimin ardındaki motivasyon olduğunu tespit etmiştir.

Çevresel sürdürülebilirlik uygulamaları, müşteri sadakatinin derinleştirilmesi, devletten hibe alınması, sektöre giriş bariyerlerinin yükseltilmesi, duyarlı tüketicilerin firma imajı hakkında olumlu düşünceler elde etmesi gibi birtakım fırsatları beraberinde getirebilir (Şenocak ve Bursalı, 2018, s. 164). Bu fırsatlardan yararlanmak isteyen işletmeler için çevresel sürdürülebilirlik uygulamaları, bir duyarlılığın sonucu olmaktan çok rekabette üstünlüğü korumakla ilişkilendirilebilir. Bu bağlamda Khanna, şayet firmalar kendileri inisiyatif alıp, proaktif çevresel programları yürütürlerse, bunun yaptırım olarak uygulanacak çevre standartları zorunluluklarına kıyasla onların lehlerine olacağını dile getirmiştir (2001). Aynı zamanda bir şekilde müşteri sadakati tesis edilmiş ve sektöre potansiyel yeni girişlerin önüne geçilmiş olur.

Çevresel sürdürülebilirliğin pek çok paydaş için cazip hâle getirilmesinin, firmaların çevreye duyarlı tüketicileri çekmesini sağladığı, kamuoyunun genellikle çevresel sürdürülebilirliği takip eden firmalar hakkında olumlu görüşe sahip olduğu görülmektedir. Bu tür programlar sayesinde firmalar, çevreci tedbirlerle bağlantılı ürünleri için halkın algılarını değiştirebilmekte ve daha yüksek fiyatlarla ürünlerini satabilmektedir (Khanna, 2001; Khanna ve Brouhle, 2009).

Sürdürülebilirlik konusunda kendi kararlarını almayı benimseme ve uygulama, beraberinde bazı maliyetleri de getirmektedir. Çevresel sürdürülebilirlik uygulamalarının standardizasyon eksikliği ve birçok inisiyatifin gönüllü olarak bu uygulamaları sürdürmesi, bazı firmaların yönergeleri iptal etmesi veya raporlamada kolayca kaçmasına sebep olmaktadır (The Economist, Temmuz 2016). Bunun sonucunda firmalar, emisyon azaltma hedeflerini veya yenilenebilir enerji kullanımına dair tedbirlerini göz ardı edebilirler. Buna bağlı olarak, rakiplerinin çevresel platformlardan finansal destek sağlayarak elde ettikleri yeni rekabetçi güçleri karşısında zayıflayan işletmeler, göz ardı ettikleri çevresel uygulamalarla rekabet ortamının içinde kalabilmektedir (Amankwah-Amoah ve Syllias, 2019).

Shastri'ye göre, herkes için çevresel sürdürülebilirliği optimum kılacak tek bir "anahtar" yoktur (2010). Sosyal sorumluluk ve çevresel sürdürülebilirliğin başarısı, hükümet ile paydaşlar veya endüstri ile paydaşlar arasındaki karmaşık etkileşimlerle bağlıdır. Bu etkileşim; eşitliği, karşılanabilirliği ve kârlılığı sağlamak için ekonomik, çevresel ve sosyal nedenleri birbirlerine entegre stratejilerin geliştirilmesini gerektirir. Bunun sonucunda sürdürülebilirlik sağlanmış olur. Ancak sürdürülebi-

lirliğe göstermelik olarak katılmak mümkündür. İşletmeler sürdürülebilirlik standartlarının kesin olmamasının sağladığı boşluktan yararlanarak, keyfi davranışlarda bulunabilir ve çevresel sorumluluklarını azaltabilirler. Üçüncü taraflarca kamu hesap verebilirliğinde ve gözetiminde yetersizlik veya çevresel performansta gerçek iyileştirmelerin yetersizliğini fırsat bilerek firmalar kamusal imajlarını iyileştirebilir (Khanna ve Brouhle, 2009, s. 145).

Sürdürülebilirliğin raporlamasının temel nedenlerinden biri de yasal gerekliliği yerine getirmektir. Zrnic ve diğerlerine göre kurumsal raporlar, sürdürülebilirliğin zayıf bir göstergesidir (2020, s. 278). Çünkü sürdürülebilirlik olgusu, sürdürülebilirlik raporlarına henüz yansımamış bir süreçtir. Sürdürülebilirliğin raporlama kalitesi nispeten hâlâ düşük olmakla birlikte, bu konudaki mevzuatın yapılandırılması sürecini olumlu etkilemektedir.

Türkiye bağlamı ele alındığında, yapısal çerçevesi gelişkin dünya ülkelerine kıyasla uygulamada ve yaptırımlar konusunda hâlâ kat edecek mesafenin olduğu görülmektedir. Türk şirketleri Batılı muadilleriyle karşılaştırıldığında, sürdürülebilirlik uygulamaları ve raporlamalarını geç benimseyen işletmeler arasında değerlendirilmektedir (Dönmez Maç ve diğerleri, 2020, s. 158; Capital Markets Board, 2003, s. 35). Karbon Salınımı Projesi (CDP-Carbon Disclosure Project) (2019) Türkiye’deki şirketlerin, bilime dayalı hedefler inşa etmede, karbona fiyat koyma veya yenilenebilir enerji hedefleri belirleme gibi iklimle ilgili faaliyetleri geliştirme noktasında isteksiz olduğunu ifade etmektedir. CDP Türkiye 2019 yılı araştırmasında, iç karbon fiyatı kullanan şirketlerin oranının %27 olduğunu (2018 yılında %18) tespit etmiştir. Ayrıca, araştırma katılımcılarının sadece %10’unun yenilenebilir enerji tüketimi hedefi belirlediği görülmüştür (CDP, 2019, s. 10).

Her ne kadar mikro çapta işletmelerin çevresel sürdürülebilirlik hususunda henüz genel bir katılımı görülmesi de makro çapta devletin yürüttüğü bazı projeler devam etmektedir. Örneğin, Sürdürülebilir Kalkınma Derneğinin (SKD) faaliyetleri doğrultusunda, küresel çapta ödüllü “Materials Marketplace”, 2016 yılında Türkiye’ye getirilmiştir. Bu platform, bir işletmenin üretiminden artakalan ham maddelerin, yan ürünlerin, üretim fazlalarının ve kullanılmış malzemelerin başka bir işletmenin üretimine girdi olması için yaratılan dijital bir platform olarak hizmet vermektedir. Böylelikle kaynakların etkin kullanımı ile karbon ayak izi oranının düşürülmesi hedeflenmektedir (SKD, 2016).

OECD raporuna göre, Türkiye, büyük oranda benzin ve dizel yakıtlara getirilen yüksek vergiler nedeniyle OECD ülkeleri arasında GSYH yüzdesi oranında çevre ile ilgili vergilerin en yüksek olduğu ülkeler arasında yer almaktadır (2019, s.17). Sa-

nayı dâhil olmak üzere ekonominin diğer sektörlerinde uygulanan enerji vergileri düşük düzeyde kalmaktadır. Türkiye'nin taşıt vergilendirme sistemi çevreye yönelik bazı teşvikler sunmakla birlikte, tüketicileri daha yüksek salınım yapan daha eski ve ikinci el araçlara yöneltmesi çarpıcı bir bulgudur. Emisyon kriterlerinin motorlu taşıtlar vergisi oranlarıyla entegre hale getirilmesinin, daha temiz enerjili araçların alınmasını teşvik edeceği de bulgular arasındadır.

Görüldüğü üzere, Türkiye özelinde çevresel sürdürülebilirlik konusu, dünyadaki gelişmelere ayak uydurma ve gelecek nesillere yaşanabilir bir dünya bırakma anlamında aciliyeti yüksek bir meseledir. Çevresel sürdürülebilirlik raporlamasının yaygınlığı meselesi bu konunun Türkiye'de ne kadar önemsendiğini göstermesi bakımından kıymetlidir. Bozaykut'un, Türkiye'deki şirketlerin sürdürülebilirlik raporlaması ve uygulamalarını incelediği çalışmasında, işletme gruplardan sadece %21'inde sürdürülebilirlik raporunun yayınladığını ortaya koymuştur (2020). Bu durum sürdürülebilirlik raporlamasının Türkiye'de işletme gruplarınca yaygın bir şekilde benimsenmediğini göstermektedir. Ayrıca, bağlamın yasal ve yapısal çerçeve ve yetersizlikleri üzerinde de durulması gerektiğini saptamıştır. Öte yandan Türkiye'de firmaların sürdürülebilirlik raporlarını yayımlanmasının gönüllülük esasına dayanmaktadır (Esen ve Esen, 2018, s. 839). Raporların finansal avantaj ve marka imajı sağlamak amacıyla tercih edilmesi çevresel sürdürülebilirlikte etkinliği sağlayamazken, raporlamada caydırıcılığı arttırmaktadır (PWC, 2012). Sürdürülebilir Kalkınma Derneğinin (SKD) 2020 yılı verileri, karşılaştırmalı sonuçlar, çevresel sürdürülebilirlik raporlaması yapan şirketlerde kayda değer bir ilerleme olduğunu göstermektedir (akt. PWC, 2020).

Gümrah'ın ve Büyükepeççi'nin araştırma bulguları, sürdürülebilirlik konusundaki uygulamaları göstermesi bakımından çarpıcıdır (2019). Bu çalışmada, Türkiye'de 2008-2017 yılları arasında yayımlanan sürdürülebilirlik raporları incelenmiş ve sürdürülebilirlik bahsine ilişkin en fazla kuruluş içerisindeki enerji tüketimi konusuna odaklandığı tespit edilmiştir. Firma uygulamalarında en az resmi çözüm masalarına ilişkin bilgilerin yer aldığı saptanmıştır.

Çevresel sürdürülebilirlik konusunda ele alınan diğer konu başlıkları ise, sürdürülebilir kalkınma, büyüme ve gelişim, maliyet hesaplama, yeşil işletmecilik gibi alt araştırma alanları ile ilgilidir. Örneğin, çevre muhasebesi (Altınbay, 2007; Lazol ve diğerleri, 2008; Yıldıztekin, 2009), BİST'de (Borsa İstanbul AŞ) işlem gören işletmeler (Gençoğlu ve Aytaç, 2016; Özdemir ve Pamukçu, 2016), sürdürülebilir gelişim ve kalkınma için takip edilen çevre yönetimi politikaları (Emeksiz, 2007), sürdürülebilir turizm ve yeşil pazarlama için benimsenen yeşil işletmecilik uygulamaları

(Seyhan ve Yılmaz, 2010; Şenocak ve Bursalı, 2018), kurumsal sürdürülebilirliğin izlenmesinde kullanılan entegre raporlama sistemleri (Tokgöz ve Önce, 2009), ekolojik denge ve ekonomik büyüme ilişkisi (Altınbay, 2007; Çamlıca ve Akar, 2014) bu kapsamda değerlendirilebilecek bazı çalışmalardır.

Sıralandığı üzere, çevresel sürdürülebilirlik alanyazını incelendiğinde, bağlama ilişkin çalışmaların sürdürülebilirlik konusunu odağa almak yerine ağırlıklı olarak çevresellik kavramı üzerinden bir yaklaşım benimsediği görülmektedir. Sürdürülebilirliği konu edinen araştırmalarda ise, sosyal, ekonomik ve çevresel alt sürdürülebilirlik boyutlarını birlikte ele alan çalışmalar olduğu gibi sosyal ve ekonomik alt boyutunun daha popüler olduğu sürdürülebilir çevre raporlamasının ise gözardı edildiği görülmüştür (Göç ve Kuşku, 2020; Esen ve Esen, 2018; Ertuna ve Tükel, 2009; Kılıç, 2016; Kılıç ve diğerleri, 2016). Dolayısıyla çevresel sürdürülebilirlik konusunu derinlemesine ele almak alanyazındaki boşluğu doldurmak adına bu araştırmanın tasarımında önemli bir motivasyon olmuştur.

Çevresel sürdürülebilirlikle ilgili araştırma bulgularına ve uygulama sonuçlarına bakıldığında, Türkiye’de uygulamalarda bir usulsüzlükten ziyade farkındalık yetersizliğinin olduğu söylenebilir. Ayrıca hem dünyada hem de Türkiye’de, çevresel sürdürülebilirlik olgusunun popülaritesinden yararlanarak güçlü firma imajı ve kârlılığı için uyum gösteren firmaların varlığı da yadsınamaz. Bu koşullar ışığında, Türkiye’de sektörlerinde öncü konumda olan büyük ve başarılı işletmelerin, çevresel sürdürülebilirlik konusundaki firma davranışlarının çözümlenmesi, meselenin yerel bağlamdaki aktüel karşılığını anlamak bakımından kıymetlidir. Bu doğrultuda, araştırmamızda GRI standartlarının çevresel sürdürülebilirlik boyutunda; malzemeler, enerji, su, biyoçeşitlilik, atık, emisyon yönetimi ve çevresel uyum, tedarikçi çevresel değerlendirmesi ölçütleri, 19 işletmenin sürdürülebilirlik raporları üzerinden incelenmektedir. Nitekim Bozaykut (2020) ve CDP (2019), bulgularına göre Türkiye’de çevresel sürdürülebilirliğin sekiz ölçütünün de etkin olarak izlenip, yönetilmediği görülmekte ve bu araştırmayı gerekli kılmaktadır.

Araştırmanın Yöntemi

Bu çalışma, Türkiye’deki başarılı şirketler listesine girmeyi başarmış işletmelerin çevresel sürdürülebilirlik yaklaşımını ortaya koymayı amaçlamaktadır. Bu kapsamda 19 başarılı işletmenin, GRI standart ölçütleri çerçevesinde hazırladığı sürdürülebilirlik raporları analiz edilmektedir. Araştırmaya yön veren soru, Türkiye’de faaliyette bulunan büyük ve başarılı işletmelerin, dünyada kabul gören çevresel sürdürülebilirlik kriterlerine ne denli uyum sağladığıdır. Dünya genelinde uygulanan

GRI standart ölçütleri bu uyumlaşmayı gösterebilecek en önemli enstrümanlardan biridir.

Bu araştırma, yorumlamacı bir bilim mantığı ile nitel araştırma yöntemini benimsemiştir (Merriam, 2015). Örneklem seçimi tekniğinde, GRI standart ölçütlerinden faydalanan büyük ve başarılı işletmeler araştırılmak istendiği için kasti örnekleme tekniğine başvurulmuştur (Patton, 2014). Başarılı şirketler listelerinde (Fortune, Capital, ISO) ortak olan 25 işletmeden sürdürülebilirlik raporu hazırlayan 19 işletme, araştırmanın örneklemini oluşturmaktadır.

Araştırmanın veri edinme sürecinde, işletmelerin hazırladıkları raporlar olan ikincil verilerden yararlanılmıştır. Bu bağlamda öncelikle Fortune, Capital ve ISO süreli yayınlarının son yıllardaki yayın listesi taranmıştır. Dergiler en başarılı işletmeleri her yıl düzenli olarak listelediklerinden, en son yayınlanmış güncel listenin kaç yılına ait olduğu tespit edilmiştir. Türkiye'nin en büyük şirketleri başlığı altında oluşturulan güncel listelerin en son 2019 yılına ait olduğu görülmüştür. Bu nedenle veriler 2019 yılı baz alınarak çözümlenmiştir.

Fortune ve *Capital* dergileri en büyük 100 işletmeyi sıralarken, ISO Türkiye'nin 500 büyük sanayi kuruluşu sıralamasını yayımlamaktadır. Bu listeler, farklı başarı kriterleri esasında yapıldığından her üçünde ortak olan işletmelerin, Türkiye bağlamını temsil etmesi bakımından önemli aktörler olduğu düşünülmüştür. Bu nedenle araştırmacılar bu listelerde ilk 100 içerisinde ortak olan işletmeleri tespit etmiştir. Her üç listede yer alan işletmelerin 25 adet olduğu görülmüştür. Ancak ekonominin önemli aktörleri olan bu işletmelerin tamamı sürdürülebilirlik raporu hazırlamamaktadır. Büyük ve başarılı 25 işletmeden, sürdürülebilirlik raporu yayınlayan 19'una araştırma kapsamında odaklanılmaktadır. Sürdürülebilirlik raporu olan işletmeler, raporlarını kamu ile açık şekilde paylaştığından analizlerde isimleri açık şekilde ifade edilmiştir. Aşağıdaki tablo işletmeleri, sürdürülebilirlik raporlarının niteliğine göre dört ana kategoride sunmaktadır:

Tablo 1. Sürdürülebilirlik Raporlarının Niteliğine Göre Büyük ve Başarılı İşletmeler

Sürdürülebilirlik raporu olan işletmeler	Kendi raporu olanlar	Tüpraş	Ford	Arçelik	Tofaş	Enerjisa	Aygaz	Assan	Kardemir
	Holding bünyesinde raporu olanlar	Ereğli Demir Çelik (Oyak)	Vestel (Zorlu)	JTI tütün (JTI grup)	İçdaş (İçdaş Grup)	Borçelik (Borusan)	Trakya Cam (Şişecam)		
	GRI indeksi sunmayanlar	Unilever	Türk Traktör	İpragaz	Sütaş	Aselsan			
Sürdürülebilirlik raporu olmayanlar	A	B	C	D	E	F			

Tablo 1'de görüldüğü üzere, en başarılı işletmeler listesinde 6 işletme sürdürülebilirlik raporu yayımlamamaktadır. Sürdürülebilirlik raporu bulunmayan kategorisinde yer alan altı işletme analiz dışı kalmış ve etik ilkeler gereği isimleri anonimleştirilerek gösterilmiştir. Bu firmalardan 2'si ne çevre temasına ilişkin bir yazılı içerik üretmiş, ne de sürdürülebilirlik raporu hazırlamıştır. 4'ü ise sürdürülebilirlik raporu hazırlamadığı hâlde çevre temasına dair yazılı içerikler üretmiştir. Ancak bunlar analize uygun niteliği haiz değildir. Bu nedenle analiz sürdürülebilirlik raporu olan 19 işletme üzerinden yapılmaktadır. Ancak burada belirtmek gerekir ki sürdürülebilirlik raporlarına verilen isimler muhtelifdir. Örneğin; faaliyet raporu, sürdürülebilirlik raporu, Türkiye ilerleme raporu, entegre faaliyet raporu, sürdürülebilir yaşam planı gibi başlıklarla yayımlanan raporlar söz konusudur. Bu raporların içeriği sürdürülebilirlik olgusuna ilişkin bölümleri kapsayabileceği gibi raporun tamamı bu konu temelinde hazırlanmış da olabilmektedir. Araştırma verileri, 19 işletmenin kurumsal web sitelerinde yayımladıkları sürdürülebilirlik raporlarının çevresel sürdürülebilirlik kategorisinden veya kurumsal web-sitesinin içinde ilgili bölümlerden ve kurumsalsurdurulebilirlik.com adresinden elde edilmiştir. Burada en güncel raporların analiz edilmesine özen gösterilmiştir. 19 firmadan yalnızca Borusan'ın verileri 2018 yılına aitken, diğer tüm firmaların verileri 2019 yılına aittir. Raporların yayımlanması genellikle takip eden yılda olmuştur.

Araştırmaya konu edilen 19 işletme ise sürdürülebilirlik bağlamında GRI indeksini sunanlar ve sunmayanlar olarak tasnif edilmiştir. GRI indeksi sunan işletmeler ise holding yapısına bağlı olanlar ve holdinge bağlı olmaksızın kendi raporla-

rını hazırlayan işletmeler olmak üzere iki kategoride ele alınabilir. Diğer bir ifade ile holding bünyesinde faaliyet gösterip, sadece şirketi adına GRI indeksi yayınlayan işletmeler olduğu gibi holding çatısı altındaki GRI indeksine bağlı olarak ayrı rapor sunmayan işletmeler de söz konusudur. Bu ayırım verilerin çözümlenmesi sırasında dikkat edilen bir başlık olarak ileride ele alınmaktadır.

Veri çözümlenme tekniği olarak içerik analizinden yararlanılmıştır. İçerik analizi, dokümanların, mülakat dökümlerinin veya kayıtlarının karakterize edilmesi ve mukayese edilmesi amacıyla kullanılmaktadır. İçerik analizindeki temel görüş, bir çalışma metnindeki kelimelerin-bölümlerin daha az sayıdaki içerik kategorisine indirgenmeye çalışılmasıdır (Altunışık ve diğerleri, 2005, s. 258-259). Bu çalışmada yazılı materyal olan GRI sürdürülebilirlik içerikleri bağlamında incelenmektedir (Yıldırım ve Şimşek, 2011, s. 187). Bu bağlamda analiz ünitesinin tanımlanması, kodların ve kategorilerin seçilmesi, dokümanların kodlanması ve görsel şekiller aracılığıyla ifadesi aşamaları takip edilmektedir (Altunışık ve diğerleri, 2005, s. 261).

Bu çalışmada içerik analizi tekniğinin, bir söylemin veya iletişimin içeriğinin tarafsız, sistematik ve kantitatif tanımlanmasına yönelik olan versiyonu kullanılmıştır (Güler ve diğerleri, 2015, s. 332). Daha önce de belirtildiği üzere Türkiye’de raporlamanın gönüllülük esasına dayanması (Esen ve Esen, 2018, s. 839) ve finansal avantaj, marka imajı sağlamak amacıyla tercih edilmesi nedeniyle sürdürülebilirlik raporlarının içerdiği mesajların yorumlanmasına dayalı bir içerik analizinden kaçınılmıştır (PWC, 2012). Böylece kodların sayısal sıklıkları üzerinden Türkiye bağlamında uygulamada daha çok öne çıkan kavramlar gösterilmiş olacaktır.

Kodlama Süreci

GRI standartları çerçevesinde GRI-300 *çevresel sürdürülebilirlik; malzemeler, enerji, su ve atıklar, biyoçeşitlilik, emisyon, atıksular ve atıklar, çevresel uyum, tedarikçi çevresel değerlendirme* olmak üzere 8 temada ele alınmaktadır (GRI, 2020). Tema ve kod listesi oluşturulurken yaptırım gücü dünya genelinde yüksek olan GRI standardizasyon çerçevesinin bu 8 boyutu ve alt boyutları olduğu şekliyle kod listesi olarak tanımlanmıştır. Herhangi bir *açık kodlama yapılmamıştır. Tema ve kodlar, hem GRI içerik endeksini kullanan* hem de kullanmayan işletmeler için ortak şekilde benimsenmiştir. Zira GRI indeksi sunmayan işletmelerin raporlarında da bu çerçeveyi aynı şekilde kullanmasalar dahi aynı kodları tespit etmek mümkün olmuştur. Aşağıda araştırmanın kod listesine yer verilmiştir:

Görsel 1. Araştırmanın Tema ve Kod Listesi

Nitel araştırmada geçerlik, araştırmacının araştırdığı olguyu olduğu şekilde ve olabildiğince tarafsız gözlemlemesi hâlinde sağlanabilir (Kirk ve Miller, 1986'dan akt: Yıldırım ve Şimşek, 2011, s. 255). Merriam'a göre üçgenleme, ortaya çıkan araştırma bulgularının doğruluğunun ve gerçekliğinin kontrol edilmesi ile ilgili olarak güvenilirliği geliştiren bir stratejidir (2015, s. 221). Burada birden fazla araştırmacı, çoklu veri kaynağı ya da çoklu veri toplama yöntemi kullanımı gibi kriterler öne çıkmaktadır. Bu çalışmada ise birden fazla araştırmacının kodlama yapması ve çoklu veri kaynağı ile çevresel sürdürülebilirlik olgusunun ele alınması ile araştırmanın geçerlik ve güvenilirliği geliştirilmeye çalışılmıştır.

Kodlamadan önce, raporlarda geçen teknik anlamları öğrenilerek kodlama işlemi başlatılmıştır. Kodlama yapılırken, araştırmacılar tema ve kodları GRI indeksinde ilgili başlıklar altında kolaylıkla tespit edebilmiştir. Ancak, indeks sunmayan işletmelerin raporları kodlanırken iki araştırmacı raporları ayrı ayrı kodlayıp, sonra kodların örtüş-tüğünden emin olarak ilerlemiştir. GRI indeksi sunsa dahi tüm işletmelerin raporları baştan sona taranmış ve rapor içeriklerinde de ifadeler kodlanmıştır. Böylece çalışmanın inandırıcılık ve güvenilirlik düzeyinin yükseltilmesi sağlanmıştır.

Araştırma kapsamında, Türkiye bağlamında başarılı işletmelerin çevresel sürdürülebilirliğe yaklaşımlarının detayları inceleneceğinden, sürdürülebilirlik raporlarının çevresel boyutuyla ilgili ne tür uygulamaları benimsedikleri çözümlenmiştir.

İşletmeler farklı sektörlerde faaliyette buldukları için çevresel sürdürülebilirliğin sekiz boyutu işletmeden işletmeye değişen önem derecesine sahip olabilir. Bu nedenle GRI çevresel sürdürülebilirlik temalarından hangisinin öne çıktığı başlıca sorunsaldır. Bu sorunsalın cevaplanması için çevresel sürdürülebilirlik raporu hazırlayan 19 firmanın en güncel raporlarının tamamı incelenmiştir. Kodlama işlemi Maxqda (2020) paket programından yararlanılarak yapılmıştır. Kodların sıklıklarını göstermek için Maxqda paket programının görsel araçlarından yararlanılmıştır (2020).

Kodlama sırasında rapor içeriklerinin bahsi geçen 8 tema üzerinden yazıldığı görülmüştür. Ancak her temanın altında yer alan kodların, raporda ayrı başlıklar da verilmediği durumlarla da karşılaşmıştır. Örneğin, malzeme teması üç koddan oluşmaktadır. Raporlar hazırlanırken, malzeme başlığı ele alınmış ancak bu temaya bağlı kodlar alt başlıklar olarak incelenmemiştir. Bu durumda araştırmacılar kodları metin içerisinden kendileri ayıklamıştır. Araştırmanın örnekleme bakıldığında bu 8 kategorinin tamamına aynı zamanda uygunluk gösteren bir işletmeye rastlanmamıştır.

GRI indeksi sunmayan beş (Unilever, Sütaş, İpragaz, Türk Traktör, Aselsan) işletme mevcuttur. Bu işletmelerden Aselsan, İpragaz ve Unilever güncel sürdürülebilirlik raporlarını hazırlarken Birleşmiş Milletler Küresel İlkeler Sözleşmesi İlerleme Bildirimi'ni referans aldıkları görülmüştür. Bu referans çerçevesinin, GRI içerik endeksi ile uyumlu başlıkları taşıması nedeniyle kodlama işlemi sorunsuz şekilde yapılabilmektedir. Koç Holdinge bağlı olmasına rağmen Türk Traktör firması, holdingden bağımsız raporlama yapan bir işletmedir. Bu işletmenin GRI çerçevesini takip etmesine karşın rapor sonunda indeks yayınlamadığı görülmüştür. GRI çerçevesine bağlı kalması nedeniyle kodlama sorunsuz yapılabilmektedir. Sütaş firması ise GRI çerçevesini takip etmeyen bir işletme olup, raporlamasını bir çerçeveden bağımsız olarak sunmuştur. Burada araştırmacıların rapor metnini çerçevedeki temalar bağlamında kodlamasıyla süreç yürütülmüştür.

Temalara bağlı kodlar çözümlenirken iki açıdan konu ele alınmıştır. İlk olarak, temanın en fazla sıklık değerine sahip kodları ve bu koda sahip firmaların profili ele alınmıştır. İkinci olarak, kodların sıklıkları değerlendirilmiştir. Böylece büyük ve başarılı işletmelerin hem ilgili tema kapsamında paylaştıkları verilerle sağladıkları şeffaflık hem de temaya bağlı kodların çeşitliliği ile çevresel sürdürülebilirlik uygulama spektrumunun genişliği değerlendirilebilmiştir.

Analiz ve Bulgular

İşletmelerin sürdürülebilirlik raporları incelendiğinde, raporlamanın başlangıç yılı ve güncelliği konusunda bir ortaklığın bulunmadığı ilk tespit edilen husustur. Bir başka deyişle, firmalar hem çevresel sürdürülebilirlik raporlama uygulamalarına farklı dönemlerde başlamış hem de raporların kesintisiz olarak güncelliğinin korunması durumunda farklı tutumlar izlemiştir. Örneğin, Tüpraş ve Arçelik 2007 yılından beri çevresel sürdürülebilirlik raporu yayımlamaktadır. Son beş yıllık süreç içerisinde raporlamanın tüm firmalar için önem kazandığı görülmüştür. Ancak güncel raporlar konusu ele alındığında, tüm firmalar için güncel raporların 2018-2019 dönemlerine ait olduğu tespit edilmiştir. Örnekleme oluşturan firmalardan Borusan Holdinge bağlı Borçelik firmasının güncel raporu 2018 yılına, diğer tüm firmaların güncel raporları ise 2019 yılına aittir. Bu raporların içeriğinin, genellikle çevresel performans başlığı altında paylaşılmış olması, sürdürülebilirlik konusunun performans ile ilişkisini göstermesi bakımından önemlidir. İşletmeler çevresel sürdürülebilirlik uygulamalarını birer yüksek performans kriteri olarak sunma eğilimindedir.

İşletmeler raporlarında GRI standardizasyon çerçevesinin tüm boyutlarına ilişkin veri paylaşmak zorunda değildir. Zira raporlama gönüllülük çerçevesinde yazılmakta ve sürdürülebilirlik uygulamaları bu anlamda işletmelerin öncelik verdiği konu başlıklarından türetilmektedir. Bu durum GRI indeksini yayınlayan firmalarda açık şekilde görülmektedir. Ancak GRI indeksi sunmayan işletmelerde raporlamanın çok daha kısa metinler olarak tasarlandığı veya birçok koda ilişkin verinin paylaşılmadığı görülmüştür. Bu durum, GRI standardizasyonunun bir çerçeve olarak önemini ortaya koyması bakımından önemlidir. Zira bu çerçeveyi benimseyerek, raporlama yapma ve indeks hazırlamanın işletmeleri daha hesap verebilir uygulamalara yönlendirdiği açıktır. İndeks sunmayan işletmelerin, daha keyfi bir tutumla rapor hazırlaması, çevresel duyarlılıkları konusunda daha şeffaf bilgi edinmenin önüne geçmektedir.

Tüm veri setinde, temalar ve kodlara ilişkin toplam 718 adet kodlama yapılmıştır. Verilerin tematik analizden önce genel durum hakkında bilgi verilmesi için kodların dağılımını göstermek yerinde olacaktır:

Kod Sistemi	gri indeks sunmayanlar	kendi raporu olanlar	holding bünyesinde raporu olanlar	TOPLAM
> malzemeler	0	60	0	60
> enerji	0	127	0	127
> su ve atık yönetimi	0	108	0	108
> biyoçeşitlilik	0	55	0	55
> emisyon	0	128	0	128
> atıksular ve atıklar	0	157	0	157
> çevresel uyum	0	73	0	73
> tedarikçi çevresel değerlendirilmesi	0	10	0	10
Σ TOPLAM	93	376	249	718

Görsel 2. Sürdürülebilirlik Raporlarının Niteliğine Göre Kodların Tematik Dağılımı

Atıksular ve atıklar, emisyon ve enerji tüm analizde öne çıkan üç temadır. Bunları su ve atık yönetimi ve çevresel uyum temaları takip etmektedir. İşletmeler atıksular-atıklar konusunda, değiştirdikleri ambalajlama sistemlerine, atıkların nasıl bertaraf edildiğine ve atık türlerine ait verileri paylaşma yönelimindedir. Enerji temasına ilişkin, üretim teknolojilerinde kullanılan enerji türlerinin değiştirilmesi yoluyla tasarruf edilen enerjiye ilişkin paylaşımlar yoğunluktadır. Atıksular-atıklar ve enerji kullanımı, doğrudan karbon emisyonunu etkileyen bir konu olduğundan, yapılan iyileştirmelerin sonucu emisyon rakamları azalmaktadır. Su kullanımı ve çevreye uyum temaları da genelde yapılan iyileştirmelerin sonuçları olarak yansımaktadır. Bu genel yorumlar ilerleyen kısımlarda her bir tema için ayrı ayrı ele alınmaktadır.

Tematik incelemeye geçmeden önce belirtilmesi gereken husus, indeks sunmayan işletmelerin, sayısal değerleri nasıl sunduğuna ilişkin bulgudur. Bu işletmelerin rapor yazım dilinde genel ifadeler kullanmayı seçtikleri ve elde edilen tasarruf miktarlarına odaklanarak, net tüketim verilerini paylaşmaktan çekindikleri tespit edilmiştir. Aşağıdaki ifadeler, işletmelerin net rakamlar vermeden konuyu nasıl genel şekilde ele aldıklarını temsil eden örneklerdir:

Üretilen Araç Başına Taze Su Tüketimi (m3/araç); *Ciro Başına Enerji Tüketimi,* *Ciro Başına Sera Gazı Emisyonu (Türk Traktör, 2019 faaliyet raporu).*

Üretim tonu başına toplam atık miktarımız %96 azaldı (Unilever, Unilever Sürdürülebilir Yaşam Planı 10. Yıl)

Analizin bundan sonraki kısmında her bir çevresel sürdürülebilirlik teması ayrı ayrı ele alınmaktadır.

Malzemeler

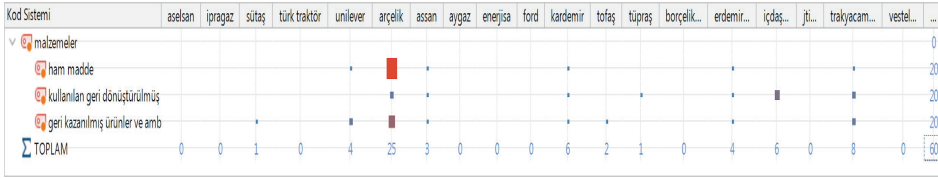
Bu standart, 1 Temmuz 2018'de veya sonrasında yayımlanan raporlar veya diğer materyaller için geçerlidir. Standardın daha erken benimsenmesi teşvik edilmek-

tedir (GRI 301: Materials, 2016, s. 2). Bu temanın sunduğu standardizasyon GRI ölçütlerine göre Tablo 2'de gösterilmiştir. Ölçütlerin her biri analizin kodlarını oluşturmaktadır.

Tablo 2. GRI-Malzemesler Teması ve Bağlı Kodlar

Malzemesler 301	Detay
301-1	Ağırlık veya hacim olarak kullanılan malzemesler
301-2	Kullanılan geri dönüştürülmüş girdi malzemesleri
301-3	Geri kazanılmış ürünler ve ambalaj malzemesleri

Analiz edilen raporlar neticesinde en sık tekrar eden ve öne çıkan tek bir kod olmadığı, her kod için dağılımın eşit olduğu görülmüştür. Bu çalışmaya konu 19 işletmenin malzemesler temasına ilişkin çözümlemesi Görsel 3'te sunulmuştur.

Görsel 3. Malzemesler Teması ve Kod Dağılımı Görseli

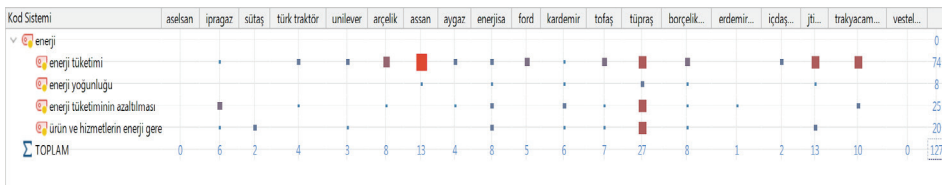
İncelenen işletmelerden yalnızca 10'u GRI içerik indeksi kapsamında malzemesler temasına uygun olarak veri paylaşmıştır. Arçelik firması malzemesler temasında öne çıkan işletmedir. Temaya bağlı üç kodda sıklık bakımından toplamda 25 sıklık değeriyle Arçelik, incelenen diğer firmalardan daha fazla veri paylaşmıştır. Diğer bir ifade ile ham madde, geri dönüştürülmüş girdiler ve geri kazanılmış ürün ve ambalaj malzemesleri konusunda diğer firmalardan daha fazla uygulaması olan bir işletmedir. Bu firmayı, tüm kodlar bağlamında veri paylaşması bakımından Trakyacam, Kardemir, Erdemir ve Assan firmaları izlemektedir. İçdaş firması malzemesler temasında yalnızca kullanılan geri dönüştürülmüş girdi malzemeslerine ilişkin veri paylaşarak, bu kod bağlamında öne çıkan firmadır. Tüm işletmeler birlikte değerlendirildiğinde, ham madde ve geri kazanılmış ürün ve ambalaj malzemesleri kodlarında Arçelik, kullanılan geri dönüştürülmüş girdi malzemesleri kodunda ise İçdaş, sıklık bakımından en yüksek değere sahip işletmelerdir. Raporların detayları incelendiğinde, Arçelik ve Kardemir firmalarının malzeme türü ve niteliğine ilişkin bilgi paylaşımı konusunda daha ayrıntılı raporlama yaptıkları görülmüştür.

Enerji

Enerji teması, beş koddan oluşan bir tema olup, yine 1 Temmuz 2018’de veya sonrasında yayımlanan raporlar veya diğer materyaller için geçerlidir (GRI 302: Energy, 2016, s. 2). GRI ölçütlerine göre enerji temasının detayları Tablo 3’teki gibidir.

Tablo 3. GRI- Enerji Teması ve Bağlı Kodlar	
Enerji- 302	Detay
302-1	Kurum içinde tüketilen enerji
302-2	Organizasyon dışındaki enerji tüketimi
302-3	Enerji yoğunluğu
302-4	Enerji Tüketiminin Azaltılması
302-5	Ürün ve hizmetlerin enerji gereksinimlerindeki azalmalar

Enerji temasına bağlı 302-1 ve 302-2 numaralı kodların, rapor içeriklerinde kurum içi-kurum dışı enerji tüketim verileri olarak bir arada verilmesi nedeniyle, “enerji tüketimi” kodu altında toplanmasına karar verilmiştir. Bu çalışmaya konu edilen 19 işletmenin enerji temasına ilişkin çözümlemesi Görsel 4’te sunulmuştur.

Görsel 4. Enerji Teması ve Kod Dağılımı Görseli

Veriler incelendiğinde, 19 firmanın 17’sinde enerji temasına ilişkin verilere rastlanmıştır. Ancak veri içeriklerinin standardizasyonundan söz etmek mümkün değildir. Örneğin, enerji tüketimine ilişkin veriler ile enerji tüketiminin azaltılmasına ilişkin veriler iki ayrı koda işaret etmektedir. Araştırmacılar bu hususları dikkate alarak kodlama yapmıştır. Bunun sonucunda, GRI indeksi sunan işletmelerin kodlara ilişkin daha ayrıntılı veriler paylaştığı, indeks sunmayan işletmelerin ise enerji tüketiminde ne kadar tasarruf yaptıkları konusunda bilgi vermeye eğilimli oldukları görülmüştür.

Enerji temasına ilişkin 127 kod içerisinde 74 sıklık değeri ile enerji tüketimi kodu birinci sırada yer almaktadır. Enerji tüketimi kodunda Assan 12 sıklıkla ile en yüksek sıklık değerine sahip firmadır. Enerji tüketim kodunda en yüksek sıklık değerine sahip diğer firmalar ise sırasıyla 9 sıklıkla JTI ve 8 sıklıkla Trakyacam firmasıdır. Tüpraş enerji temasında, toplamda 27 sıklık değeri ile tüm kodlar arasında dağılım göstermiş en yüksek derinliğe sahip firmadır. Tüpraş'ı sırasıyla her enerji kodunda paylaşım yapan 8 sıklık değerleri ile Enerjisa ve Borçelik firmaları takip etmektedir. Özetle, 17 firmanın iki temel şekilde raporlama yolu izlediği görülmektedir. Bunlardan ilkinde, enerji tasarruflarının, tüketiminin veya yoğunluğunun yıllar itibariyle trendinden bahsedilmektedir. İkincisinde ise GRI enerji temasının tüm kodlarına (yoğunluk, tasarruf, tüketim) yer verilerek daha şeffaf bir raporlama yapılmaktadır. Bu anlamda Tüpraş en şeffaf raporlama yapan işletme olarak görülebilir. Öte yandan Aselsan ve Vestel firmalarının raporlarında enerji temasına ilişkin veri saptanmamıştır.

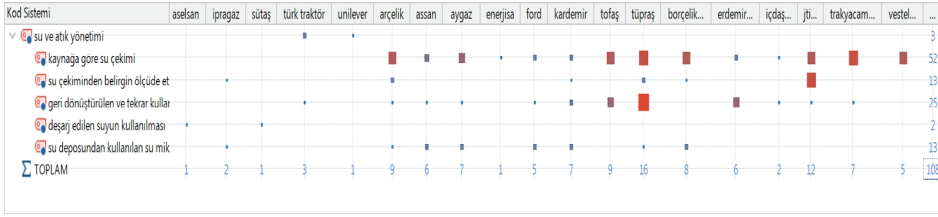
Su ve Atıklar

Su ve atıklar teması, beş koddan oluşan bir tema olup, 1 Ocak 2021 veya sonrasında yayımlanan raporlar veya diğer materyaller için geçerli görülmüştür. Ne kadar erken benimsenirse o kadar faydalı olacağı düşünülen bir ölçüt olarak değerlendirilmektedir (GRI 303:Water and Effluents, 2018, s. 2). GRI ölçütlerine göre su ve atıklar temasının detayları Tablo 4'deki gibidir.

Tablo 4. GRI-Su ve Atıklar Teması ve Bağlı Kodlar

Su ve Atıklar- 303	Detay
303-1	Kaynağa göre su çekimi
303-2	Su çekiminden belirlenmiş ölçüde etkilenen kaynaklar
303-3	Geri dönüştürülen ve tekrar kullanılan su
303-4	Deşarj edilen suyun kullanılması
303-5	Su deposundan kullanılan su miktarı

Su ve atıklar teması 19 işletmenin tümünde de saptanmıştır. Bu çalışmaya konu edilen 19 işletmenin su ve atıklar temasına ilişkin çözümlemesi Görsel 5'te sunulmuştur.

Görsel 5. Su ve Atıklar Teması ve Kod Dağılımı Görseli

Su ve atıkları temasına ilişkin 108 kod içerisinde 52 sıklık değeri ile kaynağa göre su çekimi kodu birinci sırada yer almaktadır. Kaynağa göre su çekimi kodu, raporlarda firmaların kullandıkları su kaynaklarının miktarlarıyla yıllar bazında performanslarını göstermektedir. Bu bağlamda kodun sıklık değerinin yüksekliği, işletmelerin su tüketim eğilimlerine ilişkin durumun kavranmasında önemli bir göstergedir. Tüpraş ve Şişecam, 6 sıklık değeri ile tükettikleri suyun kaynağıyla ilgili en yüksek veri paylaşımına sahip firmalardır. Bunları sırasıyla, 5 sıklık değeri ile Arçelik, Tofaş, Borusan, JTI, Vestel takip etmektedir. Su ve atık temasına bağlı tüm kodlar birlikte değerlendirildiğinde, 16 sıklık değeri ile Tüpraş öne çıkan firma olmuştur. Kaynağa göre su çekimi ve geri dönüştürülen ve tekrar kullanılan su kodlarında Tüpraş sıklık değeri en yüksek firmadır. Öte yandan, GRI indeksi sunmayan işletmelerin su ve atık yönetiminde en düşük veri sıklığına sahip firmalar arasında oldukları saptanmıştır.

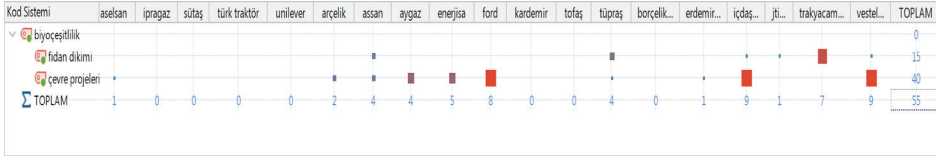
Biyçeşitlilik

Biyçeşitlilik teması, dört koddan oluşan bir tema olup, yine 1 Temmuz 2018'de veya sonrasında yayımlanan raporlar veya diğer materyaller için geçerlidir (GRI 304: Biodiversity, 2016, s. 2). Biyçeşitlilik teması firma raporlarında, çevre temaları arasında en az karşılaşılan temalardan biridir. GRI ölçütlerine göre biyçeşitlilik temasının detayları Tablo 5'teki gibidir.

Tablo 5. GRI- Biyoçeşitlilik Teması ve Bağlı Kodlar

Biyoçeşitlilik-304	Detay
304-1	Biyolojik çeşitlilik değeri yüksek bölgelerdeki faaliyet yerleri
304-2	Faaliyetlerin, ürünlerin ve hizmetlerin biyolojik çeşitlilik üzerindeki önemli etkileri
304-3	Korunan veya restore edilen habitatlar
304-4	Faaliyetlerden etkilenen bölgelerde habitatları olan IUCN Kırmızı Liste türleri ve ulusal konuşma listesi türleri.

Türkiye'de firmaların biyoçeşitlilik uygulamalarında yaygın olarak, yürüttükleri çevre proje sayıları ve fidan dikim sayıları üzerinden raporlama yaptığı tespit edilmiştir. Bu çalışmaya konu edilen 19 işletmenin biyoçeşitlilik temasına ilişkin çözümlemesi Görsel 6'da sunulmuştur.

Görsel 6. Biyoçeşitlilik Teması ve Kod Dağılımı Görseli

Biyoçeşitlilik temasına ilişkin 55 kod içerisinde çevre projeleri kodu, 40 sıklıkla en yüksek sıklık değerine sahip koddur. Çevre projeleri kodu, raporlarda firmaların güncel olarak sürdürdükleri ve yeni faaliyetlerine yön yeren, çevreye ilişkin projelerini ve doğaya yapılan yatırımlarını göstermektedir. Bu bağlamda kodun sıklık değerinin yüksekliği, işletmelerin çevre gelişimine katkısı bakımından önemli bir göstergedir. Tüm kodlar birlikte değerlendirildiğinde sıklık skoru en yüksek iki firma İçdaş ve Vestel olmuştur. Ancak 8 sıklık değeri çevre projeleri uygulamaları kodu dikkate alındığında Ford firmasının da yüksek başarı sergilediği görülmüştür. Trakyacam firması fidan dikimi konusunda, biyoçeşitlilik temasında öne çıkan firma olmuştur. Biyoçeşitlilik temasında hiç veri sunmayan işletmeler arasında, indeks listesi sunmayan işletmelerin yaygın olduğu yine tespit edilmiştir.

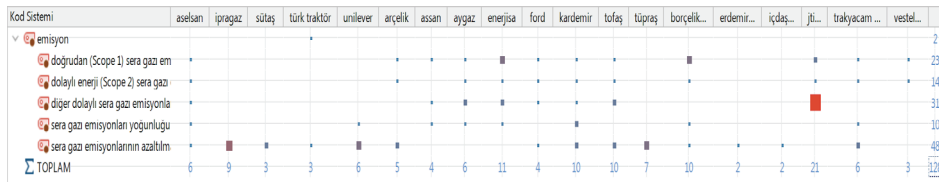
Emisyon

Emisyon teması, yedi koddan oluşan bir tema olup, yine 1 Temmuz 2018'de veya sonrasında yayımlanan raporlar veya diğer materyaller için geçerlidir (GRI 305: Emissions, 2016, s. 2). GRI standardizasyonunda yedi alt koddan oluşan bu tema, yapılan bu analizde ilk beş koda incelenmiştir. Nitekim son iki alt kodun belirlenmesi mikro bazda spesifik bilgi hesaplamaları içermesi sebebiyle analizin dışında bırakılmıştır. Emisyon teması firma raporlarında, çevre temaları arasında en sık karşılaşılan temalardan biridir. GRI ölçütlerine göre emisyon temasının detayları Tablo 6'daki gibidir.

Tablo 6. GRI –Emisyon Teması ve Bağlı Kodlar

Emisyon- 305	Detay
305-1	Doğrudan (Scope 1) sera gazı emisyonları
305-2	Dolaylı Enerji (Scope 2) sera gazı emisyonları
305-3	Diğer Dolaylı sera gazı emisyonları
305-4	Sera gazı emisyonları yoğunluğu
305-5	Sera gazı emisyonlarının azaltılması
305-6	Ozon tabakasını incelten maddelerin (ODS) emisyonları
305-7	Azot oksitler (NOx), sülfür oksitler (SOx) ve diğer önemli hava emisyonları.

Bu çalışmaya konu edilen 19 işletmenin emisyon temasına ilişkin çözümlemesi Görsel 7'de sunulmuştur.

Görsel 7. Emisyon Teması ve Kod Dağılımı Görseli

Emisyon temasına ilişkin 128 kod içerisinde sera gazı emisyonlarının azaltılması kodu, 48 sıklıkla en yüksek sıklık değerine sahip koddur. Firmaların emisyon azaltımını hedefledikleri faaliyetleri bazında, gerçekleşen durumun nihai değerleri bu kod ile tanımlanmaktadır. Bu bağlamda, firmaların saldıkları emisyon miktar-

larına karşın, sağladıkları emisyon tasarruf miktarlarını belirtmesi bakımından önemli bir göstergedir. Sera gazı emisyon azaltımı kodunda, 9 sıklık değeriyle İpra-gaz en yüksek skora sahip firmadır. Bu firmayı sırasıyla 7 sıklık değeriyle Tüpraş, 5 sıklık değeriyle Unilever takip etmektedir.

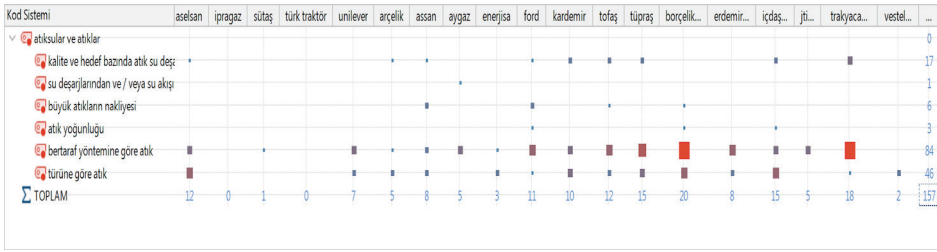
Kardemir temaya bağlı tüm kodlar esas alındığında, 10 sıklık değeri en çok öne çıkan firma olmuştur. 6 sıklık değeriyle Aselsan ikinci sırada yer almaktadır. Emisyon temasının, gerek sıklık gerek alt kodların içeriği bakımından, en fazla veri paylaşılan tema olduğu tespit edilmiştir. Araştırmacılar bu durumu sanayi ve enerji üretim tesislerinin faaliyetlerinde karşı karşıya oldukları sıkı emisyon kontrolleri ile ilişkilendirmiştir.

Atık Sular ve Atıklar

Atık sular ve atıklar teması, beş koddan oluşan bir tema olup, 1 Temmuz 2018'de veya sonrasında yayımlanan raporlar veya diğer materyaller için geçerlidir (GRI 306: Effluents and Waste, 2016, s. 2). GRI ölçütlerine göre atık sular-atıklar temasının detayları Tablo 7'deki gibidir.

Tablo 7. GRI- Atık Yönetimi Teması ve Bağlı Kodlar	
Atıksular ve Atıklar-306	Detay
306-1	Kalite ve hedef bazında atık su deşarjı
306-2	Türüne ve bertaraf yöntemine göre atık
306-3	Atık yoğunluğu
306-4	Büyük atıkların nakliyesi
306-5	Su deşarjlarından ve / veya su akışından etkilenen su kütleleri

Atık sular-atıklar teması analizde 157 sıklıkla en yüksek kod sıklık değerine sahip temadır. Bu çalışmaya konu edilen 19 işletmenin atık sular-atıklar temasına ilişkin çözümlemesi Görsel 8'de sunulmuştur.

Görsel 8. Atık sular ve Atıklar Teması ve Kod Dağılım Görseli

Atık sular-atıklar temasına ilişkin 157 kod içerisinde, 84 sıklık değeri ile bertaraf yöntemine göre atık kodu öncelikli uygulama olarak karşımıza çıkmaktadır. Bertaraf yöntemine göre atık kodu, firmaların atıklarını dönüştürme, bertaraf etme, yakma, kullanma benzeri faaliyetlerine ilişkin atığın niteliğini değiştiren tüm etkinlik verileri kapsamında oluşturulmuştur. Bu kod, firmaların toplam atık tüketimlerine karşın bertaraf edilenlerine yönelik veri sunması bakımından önemli bir referans değerdir. Türüne göre atık kodu 46 sıklık değeri ile firmaların tüm atık miktarlarının detayı hakkında bilgi veren bir kod olarak öne çıkmaktadır.

Bertaraf yöntemine göre atık kodunda 13 sıklık değeriyle Trakyacam ve 12 sıklık değeriyle Borçelik uygulamada öncü olan firmalardır. Türüne göre atık kodunda ise 6 sıklık değeriyle Borçelik ve İçdaş öne çıkmakta, Tüpraş ve Kardemir ise bu firmaları takip etmektedir.

Atık sular ve atıklar temasında tüm kodlar bir arada değerlendirildiğinde Borçelik firmasının 20 sıklık değeri ile raporlamada en çok uygulamaya yer veren firma olduğu görülmüştür.

Sürdürülebilirlik raporu hazırlayan ve GRI indeksine göre veri sunan tüm işletmelerin atık sular-atıklar temasında veri sunma hususunda paylaşımcı olduğu tespit edilmiştir. Ancak firmaların atık miktarının rakamsal net değerini vermek yerine, atık bertarafına ilişkin verileri paylaştıkları görülmüştür. Buna karşın toplam atık tüketimini raporlarına yansıtmayan firmaların da olduğu görülmektedir. Bu durumun, özellikle çevre kirliliğine sebep olma konusunda hesapverebilirliği olmayan uygulamaları karartma işlevi gördüğü düşünülmektedir.

Çevresel Uyum

Çevresel sosyal sorumluluk, üretim için hammaddelerini doğadan karşılayan ve gerçekleştirdikleri faaliyetlerle yine doğayı etkileyen sanayi kuruluşlarınca çevreyi korumaya yönelik gerçekleştirilen sosyal sorumluluk çalışmalarıdır (Tarhan, 2011,

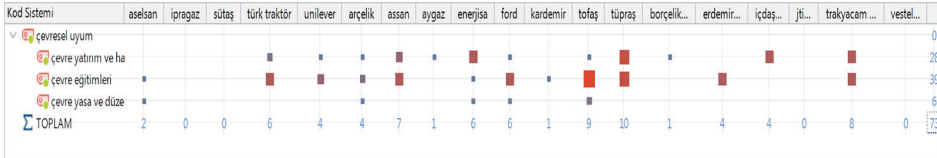
s. 540). Çevresel uyum teması, tek koddan oluşan bir tema olup, 1 Temmuz 2018'de veya sonrasında yayımlanan raporlar veya diğer materyaller için geçerlidir (GRI 307: Environmental Compliance, 2016, s. 2). GRI ölçütlerine göre çevresel uyum temasının detayları Tablo 8'deki gibidir.

Tablo 8. GRI- Çevresel Uyum Teması ve Bağlı Kodlar

Çevresel Uyum-307 Detay

307-1 Çevre yasa ve düzenlemelerine karşı uyumsuzluk durumları

Personelin çevresel farkındalığına ilişkin yüz yüze veya online eğitimlerin verilmesi, bu temaya ilişkin olarak tüm işletmelerin ortaklık sağladığı bir uygulamadır. Çevreye yapılan yatırım ve harcamalar ya da çevresel etki şikayetleri, çevre yasalarına uyumsuzluk cezaları vb. konularda kişi başına veya saat birimine düşen uygulama miktarı nispetince firmaların çevresel adaptasyonlarını somutlaştırdıkları görülmüştür. Çevre yatırım ve harcamaları, eğitimleri ve yasa düzenlemelere uyum verilerinin ve bilgilerinin paylaşım sıklığı dikkate alınarak kodlama yapılmıştır. Bu çalışmaya konu edilen 19 işletmenin çevresel uyum temasına ilişkin çözümlemesi Görsel 9'da sunulmuştur.

Görsel 9. Çevresel Uyum Teması ve Kod Dağılımı Görseli

Çevresel uyum temasına ilişkin 73 kod içerisinde, 39 sıklık değeriyle çevre eğitimleri kodu birinci sırada yer almaktadır. Bu kod, personelin hem kurumsal hem de bireysel olarak faaliyetlerinde çevreye yaklaşımlarında iyileştirici etki uyandırmayı hedeflemesi bakımından teşvik edici bir niteliği haizdir. Çevre eğitimleri kodunda 6 sıklık değeriyle Tofaş diğer firmaların önüne geçmiştir. Bu firmayı, Tüpraş, Türk Traktör, Assan, Ford, Erdemir, Trakyacam firmaları takip etmektedir.

Tüm kodlar birlikte değerlendirildiğinde öne çıkan firma ise 10 sıklık değeriyle Tüpraş firması olmuştur. Bu tema kapsamında, önemine rağmen 6 sıklık değeriyle en az paylaşımda bulunan kod, çevre yasa ve düzenlemelerine karşı uyumsuzluk durumları kodudur. 19 firma içerisinde yalnızca 5 firmanın raporunda bu koda

ilişkin veri paylaşılmıştır. Analizin çözümlenmesinin bir diğer bakış açısına göre, Tofaş 9 sıklık, Enerjisa 6 sıklık, Ford 6 sıklık, Arçelik 4 sıklık değeriyle, çevresel uyum temasında, tüm kodlar arasında dağılım göstermiş en yüksek uygulama sayısına sahip firmalardır.

Tedarikçi Çevresel Değerlendirme

Tedarikçi çevresel değerlendirme teması, iki koddan oluşan bir tema olup, 1 Temmuz 2018'de veya sonrasında yayımlanan raporlar veya diğer materyaller için geçerlidir (GRI 308: Supplier Environmental Assessment, 2016, s. 2). GRI ölçütlerine göre tedarikçi çevresel değerlendirme temasının detayları Tablo 8'deki gibidir.

Tablo 9. GRI- Tedarikçi Çevresel Değerlendirme Teması ve Bağlı Kodlar

Tedarikçi Çevresel Değerlendirme-308	Detay
308-1	Çevresel kriterler kullanılarak taranan yeni tedarikçiler
308-2	Tedarik zincirinde olumsuz çevresel etkiler ve alınan önlemler

Bu çalışmaya konu edilen 19 işletmenin tedarikçi çevresel temasına ilişkin çözümlenmesi Görsel 10'da sunulmuştur.

Görsel 10. Tedarikçi Çevresel Değerlendirmesi Teması ve Kod Dağılımı Görseli

Tedarikçi çevresel değerlendirme temasına ilişkin elde edilen toplam 10 kod içerisinde en sık tekrar eden ve öne çıkan tek bir kod olmadığı, her kod için dağılımın eşit olduğu görülmüştür. Temaya bağlı iki kodda sıklık bakımından toplamda 5 sıklık değeriyle Unilever, incelenen diğer firmalardan daha fazla veri paylaşmıştır. Oysa bu kod, çevresel sürdürülebilirlik için tedarik zincirinde yayılmış bir sürdürülebilirlik anlayışının önemine vurgu yapması bakımından oldukça önemli bir göstergedir. Öne çıkan işletme örneğinin Unilever olması, global ölçekteki bir firmanın tedarik zinciri yönetimi üzerinden sürdürülebilirlik konusuna daha fazla yatırım yaptığını düşündürmektedir.

Bulgular genel olarak bir araya getirildiğinde; bu çalışmaya konu olan 19 işletmenin sektörleri; enerji-petrol, otomotiv, elektrik-elektronik, demir-çelik, inşaat, cam-seramik, dış ticaret, hızlı tüketim, gıda-içecektir. Bu işletmelerin, GRI içerik indeks kodları veya raporlama temalarından farklı adlarla ve yapıda faydalandığı görülmüştür. Ancak her temanın kullanılmadığı görülmüştür. Bunlar arasında “emisyon ile su ve atıklar” temaları, tüm işletmelerin raporlamalarında yer verdiği ortak temalardır. Çevre temaları içerisinde “atık sular ve atıklar, emisyon ve enerji” temalarının en sık; “tedarikçi çevresel değerlendirmesi, biyoçeşitlilik ve malzemeler” temalarının ise işletmeler arasında en az yer verilen temalar olduğu görülmüştür (Görsel 2).

Sürdürülebilirlik raporunun yayımlanması tercihe bağlı iken; rapor içeriğinin ve çevresel sürdürülebilirlik konusunun işlenişinde de genel bir kıstas olmadığı görülmektedir. Bu durum firmaların çevresel sürdürülebilirlik faaliyetlerinde de şeffaflıklarında da nispi paylaşımı beraberinde getirmektedir.

Gerçekleştirdikleri ve hedefledikleri sayılarla işletmeler, raporlarında her bir temadan farklı düzeyde bahsetmektedir. İşletmeler çevresel sürdürülebilirlik tutumlarında çevre temalarından bazılarını nicel bazılarını ise sözel ifadelerle deşinmiştir. Nitekim bazıları yalnızca tasarruf yönünde çalışmaları olduğunu uygun gördüğü verilerle açıklarken bazılarıysa hem tüketim verilerini açıkça ifade etmiş hem de tasarruf yaptığı alanları da verilerle açıklamıştır. Bu durum işletmelerin raporlamalarında GRI ölçütlerini baz almalarına karşın veri ve açıklama hususunda keyfi davranabildiklerini göstermektedir.

Sonuç

İşletmelerin tutumlarında, şeffaflığı ve hesap verilebilirliği arttıran raporlama faaliyetleri, çevresel yaklaşımlar açısından kamuyu aydınlatarak meşruiyet kazanma işlevi görmektedir. Sürdürülebilirlik raporları hem çevresel etik hem de kurumsal sosyal sorumluluk davranışlarının bir karinesi olarak da düşünülebilir. Dolayısıyla raporlama, işletmelerin çevresel tutumlarını iyileştirmede teşvik edici rol oynayabilmektedir.

Kağnıcıoğlu (2009, s. 127), Yanık’ın ve Türker’in de çalışmaları belirlediği üzere, raporlama uyum süreci başlangıçta işletmeler üzerinde baskı yaratırken, uzun vadede işletmelerin faaliyetlerinde istikrar ve güvenilirliği arttırmaktadır (2012, s. 297). Bu araştırmanın bulguları da bu durumu desteklemektedir. İncelenen işletmelerin çevre raporlamasına yeni başladığı yıllarda raporlarında muğlak

bir anlatım benimsedikleri, ilerleyen yıllarda ise çevresel verilerin yıl bazında daha belirli kategoriler içinde ve net rakamlarla ifade edildiği tespit edilmiştir. Özellikle, düzenli olarak çevresel tüketim ve tasarruf tutumlarını paylaşan işletmelerin yıllar bazında yaklaşımlarına bakıldığında, raporlama dilindeki değişim fark edilmektedir. Yıllar içinde kapasite olarak büyümesine karşın tüketim verileri değerlerinin azaldığı, tasarruf veri değerlerinin arttığı işletme örnekleriyle karşılaştırılmıştır. Raporlamanın yarattığı baskı, uzun vadede olumlu sonuçlar doğurmaktadır. Çevresel yaklaşımlarında raporlamaya yönelen işletmelerin, uyum sürecini özellikle “geri dönüşüm ve ham madde temini” benzeri temalar için öne çıkararak yönetmeleri, kendi çıkarlarına da hizmet etmektedir.

Öte yandan, Türkiye’deki başarılı 19 işletmenin çevresel sürdürülebilirliğe yaklaşımı, çevresel tutumlarını raporlamalarından hareketle değerlendirildiğinde, işletmelerin şeffaf olmak istemediği çevresel temalara hiç değinmediği ya da bu temalarda net olmayan (yüzdeler dilim ifadeleri, dolaylı anlatımlar, üstünlük ifade eden sözel açıklamalar vb.) açıklamalar beyan ettiği görülmüştür. Bu işletmelerin kendi sektörlerinde çevresel tutumlarını raporlamada öncü kurumlar olmalarına rağmen çevresel raporlamada kullandıkları verilerin cinsi önemli bir noktaya işaret etmektedir. İşletmeler kaynaktan tüketim yerine yalnızca nihai kullanıcının tüketim alışkanlıkları üzerinden elde edilen verilere yoğunlaşmakta ve böylece çevresel etkilerinin bir kısmını karartmaktadır. Her ne kadar “çevreyi kirleten tüketim toplumu” olgusu dikkate alınarak bu tür bir yaklaşımın benimsendiği düşünülebilse de Türkiye’de her yıl yaklaşık 30.000 insanın hava kirliliği sebebiyle öldüğü ve İstanbul, Ankara, Bursa, Kocaeli, Sakarya gibi illerin havayı kirleten başlıca şehirler olduğu bilinmektedir (TMMOB, 2019a, s. 4). Endüstriyel faaliyetlerin kontrolsüz sürdürülmesi ve yeterince denetlenmemesi, bölgedeki işletmelerin kontrolsüzce her türlü atığı yakma eğilimi vb. tutumlar kirliliğin ana kaynağını oluşturduğundan, işletmelerin çevresel tutumlarındaki duyarlılığı, inisiyatif alma kararlılığı ve raporlama biçimleri daha da önemli hale gelmektedir (TMMOB, 2019b, s. 35).

İşletmelerin çevresel yaklaşımlarını raporlama arzusu ve alışkanlıkları, paydaşlarına bu alandaki başarılarını takip etme fırsatı verse de raporlarda paylaşılan verinin türünde ve şeklinde tarafsızlık ve şeffaflık ancak standardizasyon zorunluluğuna bağlıdır. Araştırmanın analiz aşamasında, raporlama türünden sunulan veriye kadar birbirlerinden tamamen farklı olan işletme raporlarıyla karşılaştırılmıştır. İncelenen sürdürülebilirlik raporlarının kriterler bazında farklılaşmasının sebebinin, çevresel raporlamanın tamamen gönüllülük esasına dayanmasıyla ilişkili olduğu kanısına varılmıştır. Çevresel raporlamanın zorunlu hale getirilmesi bu ba-

kımdan önemli görülmektedir. Ancak zorunlu standartların varlığının tek başına yeterli olamayacağı, sıkı denetimlerin ve yüksek cezai müeyyidelerin gerekliliğinin ve gönüllü uygulamalarının teşvik edilmesinin önemi de vurgulanmalıdır.

Diğer yönden Türkiye’de faaliyette bulunan büyük işletmelerin, GRI temalarında hangi kategorilere ağırlık verdiği hususu, sıklık değerine bakılarak ele alındığında ise “atık sular ve atıklar, emisyon ile enerji” temalarının öncelikli olduğu görülmüştür. Bu durum Dönmez Maç ve diğerlerinin çalışmasının bulgularıyla da örtüşmektedir (2019, s. 224). Yazarlar çalışmalarında Türkiye’de işletmelerin çevre, enerji maliyetleri, enerji verimliliği hususunda büyük adımlar attığını belirtmişlerdir. Bunun sebebinin, bu üç temanın sanayi ve enerji üretim tesislerinin faaliyetlerinde karşı karşıya oldukları çevrenin korunması ve kirliliğin önlenmesi hususunda alınacak tedbirlere ve belirlenen esaslara en sık konu olan temalar olmasıyla ilişkilendirilmektedir.

Türkiye’de 2008-2017 yılları arası en çok sürdürülebilirlik raporu yayımlayan sektör ve firmalar sırasıyla holdinge bağlı faaliyet gösteren firmalar, finans sektörü, enerji sektörüdür. 10 yıllık süreçte diğer sektörlerle göre en az sürdürülebilirlik raporu yayımlayan sektörler ise kar amacı gütmeyen kuruluşlar ve elektronik sektörleridir (Gümrah ve Büyükepekçi, 2019, s. 315). Bu durum bir kez daha yaptırım ve standardizasyon ilişkisinin, çevresel yaklaşımların samimi, nesnel ve tutarlı şekilde yansıtılmalarındaki etkisinin önemini göstermektedir.

Bu araştırma yalnızca büyük ve başarılı işletmelere odaklanmaktadır. Toplam ihracatın %36,6’sı, ithalatın ise %21,5’ini gerçekleştiren (TÜİK, 2019 verileri), küçük ve orta büyüklükteki işletmelerin çevre konusundaki uygulamalarının ilerleyen çalışmalarda ele alınması, Türkiye bağlamının daha derinlikli şekilde anlaşılması için önemli görülmektedir. Hof ve Hoştut, KOBİ’lerde KSS algısının karlılık, çevre ve toplumsal duyarlılık çerçevesinde ele alındığı ve enerji verimliliği, çevreci üretim sistemlerinin ve çevreci ürünlerin geliştirilmesi gerektiğini ifade etmişlerdir (2018, s. 118). Ancak KOBİ’ler özelinde çevresel sürdürülebilirliğin raporlanmasına ilişkin alanyazındaki boşluğa işaret etmek yerinde olacaktır.

Environmental Sustainability Approaches of Successful Companies in Turkey

Esra Dil, Zeynep Talaş

Enterprises are responsible for many activities that pollute the environment, whether it be noise pollution, water pollution, air emissions, soil pollution, transportation-related environmental problems, or manufactured waste disposal (European Commission, 2001, p. 11; Karacan, 2002, p. 5). The literature approaches the topic of environmental sustainability in two ways. The first is the viewpoint of institutions and enterprises that willingly take on environmental responsibility. Here, businesses involve actors who voluntarily fulfill their environmental responsibilities to design a world where all stakeholders win (Gibbs, 2000; Mol & Spaargaren, 2000). The second approach states that organizations realize their responsibilities regarding environmental sustainability due to sanctions from states or international organizations (Gould et al., 2004; Konak, 2009; Schnaiberg, 2002). At this point, a situation occurs where parties' interests come into conflict, and this issue should be evaluated ethically. According to Curi (2015, pp. 83–84), environmental ethics, unlike ethics, not only deals with interpersonal relations but also involves nature and future generations that have yet to be born. Thus, environmental ethics criticizes the arbitrary human behavior of putting themselves at the center of the

@ Dr. Öğr. Üyesi., Sakarya Üniversitesi, esradil@sakarya.edu.tr

ID 0000-0002-8593-5387

@ Yüksek Lisans Öğrencisi, Sakarya Üniversitesi, zeynep.talas1@ogr.sakarya.edu.tr

ID 0000-0003-1440-3153

Dil, E., Talaş, Z. (2021). Türkiye'de Faaliyet Gösteren Başarılı Şirketlerin Çevresel Sürdürülebilirlik Yaklaşımlarına Dair Bir Araştırma. İş Ahlakı Dergisi, 14 (2), ss. 201- 241.

Research Paper

© İGİAD
DOI: 10.12711/tjbe.2021.14.2.2714
İş Ahlakı Dergisi, 2021
isahlakidergisi.com

universe and advises respecting and taking into consideration the interests and rights of the entire universe as opposed to being “masters of the universe” (Curi, 2015, pp. 83–84).

Methodology

This study uses the content analysis method to analyze sustainability reports that 19 top-100 (as listed by Fortune, Capital, ISO) companies in Turkey have prepared within the framework of the GRI Standard criteria. The question guiding the research is how well large successful enterprises operating in Turkey comply with the environmental sustainability criteria accepted in the world. The GRI Standard criteria applied worldwide are one of the most important instruments that can demonstrate this harmonization.

Data Analysis

This study performs a content analysis of written documents in the context of GRI sustainability by adhering to the following stages: defining the analysis unit, selecting codes and categories, coding the documents, and expressing them using figures (Yıldırım & Şimşek, 2011, p. 187; Altunışık et al., 2005, p. 261). The study uses the content analysis version for objectively, systematically, and quantitatively describing the content of discourse or communications (Güler et al., 2015, p. 332). We have avoided basing our content analysis on interpreting the messages contained in the sustainability reports because reporting in Turkey is voluntary (Esen & Esen, 2018, p. 839) and chosen for enabling a financial advantage and branding an image (PricewaterhouseCoopers [PwC], 2012). Thus, the more prominently applied concepts in the context of Turkey will be shown through the numerical frequencies of the codes.

Coding Process

GRI-300 environmental sustainability within the framework of the GRI standards involves materials, energy, water and effluents, biodiversity, emissions, effluents and waste, environmental compliance, and supplier environmental assessment (GRI, 2020). We defined these eight dimensions and sub-dimensions of the GRI standardization framework, which has high sanctioning power worldwide, as the code list while creating the themes and codes. We did not perform any open coding. Themes and codes were adopted jointly for businesses that do and do not utilize the GRI content index. We have been able to detect the same codes despite businesses not using the GRI framework in the same way.

Trustworthiness

Trustworthiness and reliability in qualitative research can be achieved if the researcher observes the researched phenomenon as is and as objectively as possible (Kirk & Miller, 1986 as cited in Yıldırım & Şimşek, 2011, p. 255). According to Merriam (2015, p. 221), triangulation is a strategy that improves the credibility in checking the accuracy and authenticity of the research findings that emerge. Using criteria such as multiple researchers, multiple data sources, or multiple data collection methods come to the fore here. In this study, we have attempted to improve the trustworthiness of the research by having more than one researcher code the data and by considering the environmental sustainability phenomenon through multiple data sources.

Results

- Companies start their environmental sustainability reporting practices at different times and observe various behaviors when the reports are kept up-to-date without interruption.
- We have coded a total of 718 codes for the themes and codes in the entire data set.
- When considering the study sample, we have found no enterprise to comply with all eight categories simultaneously.
- Businesses tend to present environmental sustainability practices as high-performance criteria.
- Businesses that do not offer a GRI index design much shorter reports or don't share data regarding many codes. This is important in terms of demonstrating the importance of GRI standardization as a framework. This is because adopting this framework of reporting and preparing indexes clearly leads businesses toward greater accountability in their practices. Companies not submitting an index prepare reports with a more arbitrary attitude; this makes obtaining more transparent information about their environmental sensitivities more challenging.
- The three most prominent themes in the entire analysis are effluents and waste, emissions, and energy, followed by water and effluents, and environmental compliance. Regarding effluents and waste, businesses tend to share data on how to transform packaging systems, how to dispose of waste, and the types of waste.

- Regarding the theme of energy, more frequent data are found on how energy is saved by changing the type of energy used in production technologies.
- The themes of water and environmental compatibility also get reflected as a result of these improvements.
- Businesses that do not submit an index prefer to use general expressions in the language of the reports and refrain from sharing net consumption data by focusing on the amount of savings achieved.
- Businesses that do offer the GRI index share more detailed data regarding the codes, while businesses that do not provide the index tend to provide information on how much energy they save.
- Companies that do not offer the GRI index are among those with the lowest data frequency expressing the theme of water and effluents.
- Businesses that submit no data regarding the theme of biodiversity theme typically do not provide an index list.
- The theme of emissions has the most common data both in terms of frequency and sub-code content. Researchers have linked this to the stringent emission controls that industrial and power generation facilities face in their operations.
- All enterprises that prepare sustainability reports and present data according to the GRI index present common data regarding the theme of effluents and waste. However, companies were observed to share data on waste disposal instead of providing the numerical net value of their waste amounts.

Discussion

Sustainability reports can also be presumed as both behaviors befitting environmental ethics and corporate social responsibility. Therefore, reporting can play an encouraging role in developing enterprises' environmental attitudes.

As Kağnıcıoğlu (2009, p. 127) and Yanık and Türker (2012, p. 297) stated in their studies, compliance reporting initially creates pressure on businesses while in the long run increases stability and reliability in businesses' activities. The findings from our study also support this. The examined enterprises adopted ambiguous expressions in their first environmental reports while expressing their environmental data in more specific categories and with more precise annual figures in the following years.

The study's findings show enterprises to avoid mentioning environmental themes they'd rather not be transparent about or make ambiguous explanations such as expressing in percentages, using indirect expressions, or making verbal explanations with an air of superiority. Instead of source-based consumption, businesses only concentrate on the data obtained from end-users' consumption habits, thus obfuscating some of their environmental impacts.

Due to the uncontrolled forward motion of industrial activities and preliminary inspections, Turkish enterprises' tendency to burn all kinds of waste uncontrollably (Union of Chambers and Turkish Engineers and Architects [TMMOB], 2019b, p. 35) constitutes the main source of pollution. The sensitivity enterprises have in their environmental attitudes, their determination to take the initiative, and their reporting style have become even more critical. Effluents and waste, emissions, and energy are the prominent themes. This situation coincides with the findings from Dönmez Maç et al. (2019, p. 224), who stated enterprises in Turkey to have taken significant steps in terms of environment, energy costs, and energy efficiency. This corresponds to these three themes occurring the most often among the measures industrial and energy production facilities take in their activities and the principles they have specified for environmental protection and pollution prevention.

Between 2008-2017 in Turkey, the most influential sectors and companies to release sustainability reports were corporations and companies in the finance and energy sectors. Non-profit organizations and businesses in the electronics sector are the sectors publishing sustainability reports showing the lowest efficiencies (Gümrah & Büyükipekçi, 2019, p. 315). This situation once again shows the importance of the effect sanctions and standardized relationships have in reflecting environmental approaches sincerely, objectively, and consistently.

Conclusion

The 19 analyzed enterprises involve the energy-oil, automotive, electricity-electronics, iron-steel, construction, glass-ceramic, foreign trade, fast-moving consumer goods, and food-and-beverage sectors. These businesses benefit from GRI-content index codes or by reporting themes using different nomenclatures and structures. Among these, emissions and water are the common themes that all businesses include in their reports. The most frequently reported themes were effluents and waste, emissions, and energy while the least reported were supplier environmental assessment, biodiversity, and materials (see Figure 2).

Publishing a sustainability report is optional. No general criteria exist regarding how to handle report content and environmental sustainability. This situation can negatively affect companies' transparency regarding their environmental sustainability activities.

Although businesses' desire and habits for reporting their environmental approaches allow their stakeholders to monitor the business' success in this field, objectivity and transparency regarding the types and forms of data shared in these reports only depends on obligations resulting from standardization. The differences in the examined criteria-based sustainability reports are related to the voluntary nature of environmental reporting. In this regard, making environmental reporting mandatory is considered essential. However, the insufficiency of just having mandatory standards should be emphasized, as well as the need for strict controls and costly sanctions and the importance of encouraging their voluntary implementation.

Kaynakça | References

- Altınbay, A. (2007). Çevresel maliyetlerin raporlanması. *Akademik Bakış Uluslararası Hakemli Sosyal Bilimler E-Dergisi*, 11, 1-11.
- Altunışık, R., Coşkun, R., Bayraktaroğlu, S., Yıldırım, E. (2005). *Sosyal Bilimlerde Araştırma Yöntemler SPSS Uygulamalı* (4. Baskı) İstanbul: Sakarya Kitabevi.
- Amankwah-Amoah, J., Syllias, J., (2019). Can adopting ambitious environmental sustainability initiatives lead to business failures? An analytical framework. *Business Strategy and the Environment*, 1-10. DOI: 10.1002/bse.2361
- Bakan J. (2007). *Şirket: Kâr ve güç peşindeki patolojik kurum* (R.G. Öğdül, Çev.). İstanbul: Ayrintı Yayınları.
- Bergquist, A.K. (2017). Business and sustainability: New business history perspectives. Harvard Business School. Working Paper 18-034. Erişim Adresi: https://www.hbs.edu/ris/Publication%20Files/18-034_39d7d71d-9e84-4e8b-97c0-0e626f75293c.pdf
- Bozaykut, T. (2020). Türkiye'de sürdürülebilirlik raporlaması uygulamaları. *Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 39, 369-377. DOI: 10.30794/pausbed.645522
- CDP. (2019). *CDP climate change and water report 2019: Written on behalf of over 525 institutional investors with US\$96 trillion in assets Turkey Edition*. Erişim Adresi: <https://cdpturkey.sabanciuniv.edu/sites/cdpturkey.sabanciuniv.edu/files/cdpturkey2019.pdf>
- Capital Markets Board-CMB. (2003). *Corporate governance principals: Capital markets board of Turkey*. Erişim Adresi: <http://www.cmb.gov.tr/Sayfa/Dosya/84>.

- Coşkun, A., Ülgen, B. (2017). Örgüt yararına ahlaki olmayan davranış. *İş Ahlakı Dergisi*, 10 (2), 177-201. DOI: 10.12711/tjbe.2017.10.2.0008
- Curi, K. (2015). Meslek etiklerinde yeni bir boyut: Çevre etiği (H.Tepe, Çev.). *Etik ve meslek etikleri* (3. Baskı) içinde (83-89). Ankara: Türkiye Felsefe Kurumu.
- Çamlıca, Z., Akar, Sezen, G., (2014). Lojistik sektöründe sürdürülebilirlik uygulamaları. *Gümüşhane Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Elektronik Dergisi*, 11, 100-119.
- Dauvergne, P., Lister, J., (2013). *Eco-business: A big- brand takeover of sustainability* . Cambridge: MIT Press. Reviewed by Stephen E. Van Holde Kenyon College.
- Dışişleri Bakanlığı (2021). *Kyoto Protokolü*. Erişim Adresi: <http://www.mfa.gov.tr/kyoto-protokolu.tr.mfa> E. T.: 1.3.2021.
- Dönmez Maç, S., Aydın Turan, Ş., Okutan, S., Metin, O. (2020). The transition from philanthropy to corporate social responsibility (CSR) in developing countries: An analysis of award-winning CSR projects in Turkey. *İş Ahlakı Dergisi*, 13 (2), 146-170.
- Dönmez Maç, S., Aydın Turan, Ş., Okutan, S., Metin, O. (2019). Evolution of traditional philanthropy to corporate social responsibility: The overview of the context and practices in Turkey. *Bilgi*, 21 (2), 210-231.
- Emeksiz, M. (2007). Small hotel enterprises and environmental management. *Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 18, 141-156.
- Enough, S.J. (2009). *The potemkin corporation: Corporate social responsibility, public relations and crises of democracy and ecology*. MA: McMaster University. Erişim Adresi: <https://www.collectionscanada.gc.ca/obj/thesescanada/vol2/002/NR58998.PDF>.
- Ertuna B. ve Tükel A. (2009).Türkiye’de KSS uygulamaları: Geleneksel ve küresel arasında. *Yönetim Araştırmaları Dergisi*, 9(2), 145-172
- Esen, M., Esen, D., (2018). Türkiye’de yayınlanan sürdürülebilirlik raporlarının sürdürülebilir insan kaynakları yönetimi bağlamında incelenmesi: Nitel bir araştırma. *Uluslararası İktisadi ve İdari İncelemeler Dergisi*, 17, 827-844. DOI: 10.18092/ulikidince.433623.
- Gençoğlu, Ü., Aytaç, A., (2016). Kurumsal sürdürülebilirlik açısından entegre raporlamanın önemi ve BIST uygulamaları. *Muhasebe ve Finansman Dergisi*, 72, 51-66. DOI: 10.25095/mufad.396719.
- Gibbs, D. (2000). Ecological modernisation, regional economic development and regional development agencies. *31*(1), 9-19. DOI: 10.1016/s0016-7185(99)00040-8.
- Goc, K., and Kusku, F. (2020). Sustainable human resources management from the language of reports. *Research Journal of Business and Management (RJBM)*, 7(2), 95-115.
- Gould K., Pellow D., and Schainberg, A. (2004). Interrogating the treadmill of production. *Organization & Environment*, 17 (3), 296-316. DOI: 10.1177/1086026604268747.
- GRI. (2020). *Sürdürülebilirlik Raporu*. Erişim Adresi: <https://www.globalreporting.org/information/sustainability-reporting/Pages/default.aspx> E.T.: 19.07.2020.
- GRI. (2019). *The business value of sustainability reporting* Erişim Adresi: <https://globalreportinginitiative.medium.com/the-business-value-of-sustainability-reporting-a7a29992a074> E.T.: 19.07.2020.
- GRI. (2017). *GRI Kuruluşu*. Erişim Adresi: <https://www.globalreporting.org/information/about-gri/Pages/default.aspx> E.T.: 19.07.2020.

- Güler A., Halıcıoğlu M., Taşgım S. (2015). *Sosyal bilimlerde nitel araştırma: İçerik analizi* (2. Baskı). Ankara: Seçkin Yayıncılık.
- Gümrah, A. ve Büyükippekçi, S., (2019). Türkiye'de sürdürülebilirlik raporlaması: 2008-2017 yılları arası yayınlanmış sürdürülebilirlik raporlarının incelenmesi. *Muhasebe Bilim Dünyası Dergisi*, 21, 305-323. DOI: 10.31460/mbdd.521540.
- Harymawan, I., Nasih, M., Ratri, M.C., Ningtyas S., Raden R.W., Shafie, R. (2020). Sentiment analysis trend on sustainability reporting in Indonesia: Evidence from construction industry. *Journal of Security & Sustainability Issues*, 3, 1017-1024. DOI: 10.9770/jssi.2020.9.3(25)
- Hedstrom, G.S.(2018). Sustainability : What it is and how to measure it. De Gruyter.
- Hof S. ve Hoştut S. (2018). AB ve Türkiye politikaları ekseninde KOBİ'ler ve kurumsal sosyal sorumluluk. *Selçuk İletişim*, 11 (1), 102-124.
- İklimhaber. (2019). Greta, Türkiye dahil beş ülkeyi BM'ye şikayet etti. Erişim Adresi: <https://www.iklimhaber.org/greta-turkiye-dahil-bes-ulkeyi-bmye-sikayet-etti/> E.T.: 3.3.2021
- Kağnıcıoğlu, D . (2010). Sosyal sorumluluk raporlarında çalışma ve istihdam göstergeleri . *Journal of Social Policy Conferences*, (57), 125-165
- Karacan, A.R. (2002). İşletmelerde çevre koruma bilinci ve yükümlülükleri, Türkiye ve Avrupa Birliği'nde işletmeler yönünden çevre koruma politikaları. *Ege Akademik Bakış Dergisi*, 2, 1-11.
- Kaya, N. (2021). Küresel karbon emisyonları ekonomik toparlanmayla yeniden artışa geçti. Erişim Adresi: <https://www.aa.com.tr/tr/dunya/kuresel-karbon-emisyonlari-ekonomik-toparlanmayla-yeniden-artisa-gecti/2161359> E.T.: 3.3.2021
- Khanna, M. (2001). Non-mandatory approaches to environmental protection. *Journal of Economic Surveys*, 15(3), 291-324.
- Khanna, M., and Brouhle, K. (2009). *The effectiveness of voluntary environmental initiatives: Governance for the environment*. Cambridge: Cambridge University Press. DOI: 10.1017/CBO9780511627170.008
- Kiliç, M. (2016). Online corporate social responsibility (CSR) disclosure in the banking industry: Evidence from Turkey. *International Journal of Bank Marketing*, 34 (4), 550-569. DOI: 10.1108/IJBM-04-2015-0060.
- Kiliç, M., Kuzey, C. and Uyar, A. (2015). The impact of ownership and board structure on Corporate Social Responsibility (CSR) reporting in the Turkish banking industry. *Corporate Governance*, 15 (3), 357-374. DOI: 10.1108/CG-02-2014-0022.
- Konak, N. (2009). Koşu bandı üretim teorisi ve ekolojik modernleşme teorisi arasındaki temel tartışmalar. *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Meslek Yüksekokulu Dergisi*, 12 (1-2), 469-488.
- Lazol, İ., Muğal, E., Yücel, Y. (2008). Sürdürülebilir bir çevre için çevre muhasebesi ve KOBİ'lere yönelik bir araştırma. *Muhasebe ve Finansman Dergisi*, 38, 56-69.
- Merriam, S.B. (2015). Nitel araştırma desen ve uygulama için bir rehber. (S. Turan, Çev.). İstanbul: Nobel Akademik Yayıncılık.
- Millennium Ecosystem Assessment. (2005). Ecosystems and human well-being: Biodiversity synthesis. Washington, DC, USA: World Resources Institute.
- Mol A.P.J., and Spaargaren G. (2000). Ecological modernisation theory in debate: A review. *Environmental Politics*, 9(1), 17-49. DOI: 10.1080/09644010008414511

- OECD. (2019). OECD Çevresel Performans İncelemeleri Türkiye 2019. Erişim Adresi: <https://webdosya.csb.gov.tr/db/ab/icerikler/oecd-epr-tr-20190228120557.pdf> ISBN 978-605-5294-98-4
- Özalp, B. (2021). First massive mucilage event observed in deep waters of Çanakkale Strait (Dardanelles), Turkey. *J. Black Sea/Mediterranean Environment*, 27(1), 49-66
- Özdemir Z., Pamukçu F.(2016). Kurumsal sürdürülebilir raporlama sisteminin Borsa İstanbul Sürdürülebilirlik Endeksi kapsamındaki işletmelerde analizi. *İSMMM, Mali Çözüm Dergisi*.
- Patton, M.Q. (2014). Nitel araştırma ve değerlendirme yöntemleri. (M. Bütün, S. B. Demir, Çev.). Ankara: Pegem Akademi.
- Portney, K.E. (2015). Sustainability. The MIT Press.
- PWC. (2020). SKD Türkiye, Reporting Matters Türkiye 2019 Raporu'nu açıkladı. Erişim Adresi: <https://www.pwc.com.tr/tr/basin-odasi/2020-basin-bulteni/skd-turkiye-reporting-matters-turkiye-2019-raporunu-acikladi.html>.
- PWC. (2012). Türk İş Dünyası'nda Sürdürülebilirlik Uygulamaları Değerlendirme Raporu. Erişim Adresi: https://www.pwc.com.tr/tr/publications/arastirmalar/pdf/pwc_surdurulebilirlik_raporu-2012.pdf.
- Roxas, B., and Coetzer, A.(2012). Institutional environment, managerial attitudes and environmental sustainability orientation of small firms. *Journal of Business Ethics*, 111, 461-476. DOI: 10.1007/s10551-012-1211-z.
- Schnaiberg A., Pellow D., and Weinberg A.(2002). The treadmill of production and the environmental state. *Treadmill & Environmental State*, 10, 15-32. DOI: 10.1016/S0196-1152(02)80004-7.
- Seyhan G. ve Yılmaz B. (2010). Sürdürülebilir turizm kapsamında konaklama işletmelerinde yeşil pazarlama: Calista Luxury Resort Hotel. *İşletme Fakültesi Dergisi*, 1, 51-74.
- Shastri, V., and Banerjee, P.M. (2010). Social responsibility and environmental sustainability in business : how organizations handle profits and social duties. Sage Publications Pvt. Ltd. E-book.
- SKD. (2016). Materials Marketplace projesi artık Türkiye'de. Erişim Adresi: <http://www.skdturkiye.org/haber/materials-marketplace-projesi-artik-turkiyede>.
- Swaim, J. A., Maloni, M. J., Napshin, S. A., and Henley, A. B. (2014). Influences on student intention and behavior toward environmental sustainability. *Journal of Business Ethics*, 124, 465-484. DOI: 10.1007/s10551-013-1883-z.
- Şenocak, B., and Bursalı M.Y. (2018). Awareness of environmental sustainability in enterprises and the relationship between green business practices and business succes. *Suleyman Demirel University Journal of Faculty of Economics & Administrative Sciences*, 1, 161-183.
- Takigawa, T., Noguchi, R., and Ahamed, T. (2015). *Sustainability : Integrating agriculture, environment, and renewable energy for food security*. Nova Science Publishers, Inc.
- Tarhan, A. (2011). Kurumsal çevre sorumluluğu: Sanayi kuruluşlarının web sayfaları üzerine bir değerlendirme. *E-Journal of New World Sciences Academy Humanities*, 3, 539-558.
- The Economist. (2016). *In the thicket of it: Companies' green strategies*. 420 (9000), 54. Erişim Adresi: <https://www.economist.com/business/2016/07/28/in-the-thicket-of-it>.
- TMMOB. (2019a). Dünya çevre günü Türkiye raporu. Erişim Adresi: https://www.cmo.org.tr/resimler/ekler/10504079d7e9ced_ek.pdf?tipi=72&turu=X&sube=0.

- TMMOB (2019b). *Hava kirliliği raporu*. Erişim Adresi: <https://www.tmmob.org.tr/sites/default/files/2019.pdf>.
- Tokgöz N., Önce S. (2009). Şirket sürdürülebilirliği: Geleneksel yönetim anlayışına alternatif. *Afyon Kocatepe Üniversitesi, İ.İ.B.F. Dergisi*, 1, 249-275.
- TÜİK. (2020). *Küçük ve orta büyüklükteki girişim istatistikleri, 2019*. Erişim Adresi: <https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Kucuk-ve-Orta-Buyuklukteki-Girisim-Ististikleri-2019-37548#:~:text=KOB%20'ler%202019%20y%C4%B1%20C4%B1%20toplam,de%20%44'%20%20olu%C5%9Fturdu>.
- United Nations. (2019). *Greta Thunberg tells world leaders 'you are failing us', as nations announce fresh climate action*. Erişim Adresi: <https://news.un.org/en/story/2019/09/1047052> e.t:3.3.2021.
- UNESCO. (2008). An IOC Newsletter on toxic algae and algal blooms: Mucilage event associated with diatoms and dinoflagellates in Sea of Marmara, Turkey. *Harmful Algae News*, 36, ISSN 0020-7918.
- Yanık, S. ve Türker, İ. (2012). Sürdürülebilirlik ve sosyal sorumluluk raporlamasındaki gelişmeler (tümeleşik raporlama). *İstanbul Üniversitesi, Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, (47), 291-308.
- Yıldıztekin, İ. (2009). The effect of environmental accounting on sustainable development. *Journal of Graduate School of Social Sciences*, 1, 367-390.
- Yıldırım, A., Şimşek H. (2011). *Sosyal bilimlerde nitel araştırma yöntemleri: İçerik analizi* (8. Baskı). Ankara: Seçkin Yayınevi.
- Zrnic, A., Starcevic, D.P., and Crnkovic, B. (2020). Recent trends in sustainability reporting: Literature review and implications for future research. *Ekonomski Vjesnik-Econviews*, 1, 271-283.